

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN
Julevsábmáj: Lill-Tove Paulsen

ÅHPADIDDJUBAGÁDUS

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN

JULEVSÁBMÁJ: LILL TOVE PAULSEN

VÁKKIJN 2

TIEBMÁGIRJJE 3.-4. KLÁSSAJ

JULEVSÁMEGIELAJ

ČálliidLágádus

SISADNO

ÁVDDÁBÁHKO	4
1. MÁHTUDAKULME, AKTELASJ ÁRVUSTALLAM JA FÁGAJGASSKASASJ TIEMÁ.....	5
2. GÁVVÁ SISANOS, BARGGOVUOGIJS JA ÁHPADIMNÆVOJS	7
3. STRUKTUVARRA: ÁVDDÁBARGOV, ÁLGGOBARGOV JA MAŇŇEBARGOV JUOHKET.....	9
4. BIELES-BÆLLÁJ-BAGÁDUS	12
b. 3-4: Ávddábáhko ja oahppoulme	12
b. 5: Vákken.....	12
b. 6: Mujtá gus?.....	13
b. 7: Mij gærddop ja oahppap ádá bágojt.....	13
b. 8: Alfabehtta	16
b. 9: 1. Vuossan	19
b. 10: Luonndonammadusá.....	20
2. Bájkkenamá	20
b. 11: 3. Luonndonammadusá.....	21
b. 12: 4. Læjrrasadje vákken.....	22
b. 14: 5. Makkár gárgadis la riekta?.....	25
b. 15-17: Álggoskávllá vákken.....	25
b. 18: 6. Låhkåt ja tjållet.....	26
b. 19: Álggoskávllá vákken.....	26
b. 20: Juhtusa vákken.....	27
b. 21: 7. Juhtusa vákken.....	29
b. 22: 8. Árvvadásá.....	30
b. 23: Lávlla: <i>Mån vádtsiv miehttsebálggáv</i>	30
b. 24: Låtte vákken	31
b. 25: 9. Låtte vákken	32
b. 26: 10. Juhtusa ja låtte vákken	32
b. 27: 11. Riekta vaj boasstot.....	33
b. 28: 12. Muora	33
b. 29: Muorje	35
b. 30: 13. Vákken	36
b. 31: 14. Muorje.....	36
15. Muora ja muorje	36
b. 32: Juhtusa båndorsijdan.....	37
b. 33: 16. Slihtura båndorsijdan	39
b. 34: 17. Muv båndorsijdda.....	39
b. 35: Lávllaga: <i>Birra Måske Biehtárasj, Gusátjam, mån gijtáv duv...</i>	39
b. 36: 18. Gånnå li slihtura?.....	40
b. 37: 19. Ruossabágo	40
b. 38: 20. Njålmålasj hárrjidallama.....	41
b. 39: 21. Tålla.....	41
b. 40: 22. Galla?.....	43

b. 41: 23. Verba	43
b. 42: 24. Majt dahkap álggoscávlán?.....	44
b. 43: 25. Gává	44
b. 44: 26. Tjállet.....	45
b. 45: Vahkkobiejeve	45
b. 46-47: 27. Álggoscávláá tijnmaplánan.....	46
b. 47: 28. Siejnneavijssa.....	47
b. 48: Oahppe álggoscávlán.....	48
b. 48: 29. Ma li gáván?.....	48
5. ÁLGGOBARGGO JA GIELLADÁJMA.....	50
Lávdagoaden.....	50
Dállit	51
Læjrrasajen	52
Vuossan.....	53
Luonndobálges	53
Biebbmo.....	54
Lávllaga ja stáhkusa	55
Sáme bájkkenamá	59
Muorje.....	59
Sjatto, giedjega ja muora	61
Giesseárojo.....	62

Ávddábáhko

Áhpádidjijbagádusájn *Várijn, vákkijn ja vuonajn* li 13 oase: akta oasse juohkka 12 oahppij girjjáj, ja akta [dábálasj oasse](#) mij la aktisaj divnajda. Juohkka 12 oahppij girrijn áhpádidjijbagádusán ávddánbuktin álgon máhtudakmihtojt maj barggap juohkka girjen, ja makkár prinsihpa gulluji gá árvustalá oahppiht bargadattijn.

Máj oajvvadin aj dán dábálasj oasev lågå, danen gá danna li Ávkálasj diedo struktuvras, progresjávns ja sieradimes. Máj lin aj tjielggim pedagávgalasj vuodoájádusájt *Várijn, vákkijn ja vuonajn*, ja gáktu sisadno ja barggovuoge VVV:an állidi duov dáv oasev Máhttoláptimis 2020.

letján sihtin nammadit dutke UiT Vuona arktalasj universitiehtas lij suor berustibme VVV:as dutkamprosjevta rijkajgasskasaj átsádimprosjevta ICE baktu - Indigenous citizenship and education (Álgoálmuk, guojmmeviesátvuoha ja áhpádas) jagen 2019. Sijá bloggan máhtá láhkát gá giehttu ja árvustalli oahppogirjijt: <https://site.uit.no/ice/blog/>.

Olmáivággi, snjilltjamánno 2022

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

1. Máhtudakulme, aktelasj árvustallam ja fágajgasskasasj tiemá

Oahppijn 3. ja 4. klásson gejn la sámegiella nubbengeiellan, sámegiella 2, li máhtudakmihto 4. dáse milta. Oahppijn 3. ja 4. klásson gænna I sámegiella nubbengeiellan, sámegiella 3, de la luondulasj tjuovvot máhtudakmihtojt 1. dáse milta.

Máhtudakmihto ja aktelasj árvustallam gávnnuji Áhpádušdirektoráhta næhttabelijn (<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/kunnskapsloftet-samisk/>), valla válljim lip vuosedit máhtudakmihtojt ja árvustallambagádusájt sámegiellaj 2 ja sámegiellaj 3 guorralakkoj. Dáv dan diehti gá sámegielljuohkusijn li álu sámegiella 2- ja sámegiella 3- oahppe, ja jáhkkep bohtá ávkken áhpádidjijda. Gávva vuoset ienemus oasse I sæmme sámegiellan 2 ja sámegiellan 3, valla vehi sieradusá alep rávkalvisáj giellatjehpuđahkaj oahppijda gænna I sámegiella 2.

SÁMEGIELLA 3	SÁMEGIELLA 2
<p>MÁHTUDAKULME 1. JAHKEDÁSE MAÑNELA</p> <p>Áhpádušá ulmme le oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet bágojt ja moallánahkojt ietjas ja lahkabirrasa birra. • ságastallat gávvašs, tevstajs ja birrasijs • subtsastit ietjastit ja lahkabirrasijs • gulldalit ja sjuggelit barggat ávddánbuktemvuogij dagu juoĵa, lávllaga, rálla, spela ja sámé subtsasa • stáhkát ja sjuggelit barggat giellajienaj, stávvalij, giellaelementaj ja ritmaj • láhkát tevstajt ja dajda respondierit • tjállet bágojt, gárgadisájt ja oanes tevstajt 	<p>MÁHTUDAKULME 4. JAHKEDÁSE MAÑNELA</p> <p>Áhpádušá ulmme le oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet bágojt ja moallánahkojt ietjas árggabieĵve ja lahkabirrasa birra • ságastallat ja subtsastit vásádušáj ja ájggomusáj birra • gulldalit ja sjuggelit barggat tevstajt ja sámé subtsasij • láhkát tevstajt ja gávnnať tjielgas dieđojť tevstajt • tjállet oanes tevstajt ma dieđedi, subtsasti ja gatjádi • adnet tjielgas jiednadimev ja dádjadahte báhkosađádimijť
<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali, láhki ja bessi vuosedit sij tevstajt dádjadi • giellajn gæhtťjaladdat • hábbmit álkkes tevstajt ma guládalli <p>Áhpádidje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassálasstemij ja arvusmahttet oahppamiellaj málsudahkes barggamvuogij baktu gánná oahppe bessi liehket dáĵmalattja, átsáđit ja sjuggelit barggat • ságastallat oahppij ávddánime birra fágan • vaddet oahppijda máhttelisvuodav gæhtťjaladdat • vaddet oahppijda máhttelisvuodav bessat moalgget majť ietjasa mielas bukti, ja majť buorebut nahki gá ávddála bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit oahppamav vaj oahppe bessi bagádallamij milťa oahppat sámástit 	<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali, láhki ja bessi vuosedit sij tevstajt dádjadi • giellajn gæhtťjaladdi • hábbmijť álkkes tevstajt ma guládalli <p>Áhpádidje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassálasstemij ja arvusmahttet oahppamiellaj málsudahkes barggamvuogij baktu gánná oahppe bessi liehket dáĵmalattja, átsáđit ja sjuggelit barggat • ságastallat oahppij ávddánime birra fágan • vaddet oahppijda máhttelisvuodav gæhtťjaladdat • vaddet oahppijda máhttelisvuodav bessat moalgget majť ietjasa mielas bukti, ja majť buorebut nahki gá ávddála bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit oahppamav vaj oahppe bessi bagádallamij milťa oahppat sámástit dábdos ja áđá guládallamđilijn.

Barggápmat dáj sáemmi máhtudakmihtoj sihke *Várijn 2*, *Vákkijn 2* ja *Vuonajn 2* girjijn, valla sisadno I moatteláhkáj ja barggamvuoge mállsu. Oahppe oadtju aj máhttelisvuodav válljit duov dáv gássje-lisvuodav girjes girjjáj.

Mij la juo nammadum 7. kapihttalinn dábbálasj oasen åhpádiddjij-bagádallamin, de la fágajgasskasattjat ájnas prinsihppa VVV:aj. Vuollelin vuoset gávva gáktu *Vákkijn 2* máhtta liehket vuodon gá barga divnainj gálmájn fágajgasskasaj tiemájn LK20:n.

Vákkijn 1 ja Vákkijn 2	MAJT	GÁKTU
Álmmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme	a) vádtset luondon b) vuossa, biktasa ja dárbba c) vuododárbo d) bierrggit luondon e) diehtet gánná la luondon f) sosiálasaj tjehpudagá g) identitietav nannit ja aktisasjvuoda dábdó	a) vádtset luondon, hárrjiddallat jasska mannat, oassálasstet læjrra-skávlán jali ietjá ålggokávlájn b) manen liehket vuossav tsåggát, guoddet vuossav, ietjasa dárbbaigijt várajda válldet, adnet biktasijt ja dárbbaigijt ma hiehpí c) ságastit man ájnnasa biebmó li, oadtjot oadet ja rájnasvuohhta manoj nanna, oassálasstet ålggokávlán, oadet iehtjádij siegen, hivsigahttet ålggon d) oahppat dáláv tsahkkidit ja gæhttalit vaj dálá ij játta, máhttet biebmójt basset allasísá, liehket várrogis ja ij vaháguvvat, oahppat biebmójt birra majt gávnnap luondon: muorjijt ja ietjá sjattojt ma li bárrádahte e) sámegiel bájkkenamájt ja luonndonammadusájt adnet viehken vaj diedá gánná la, oahppat kártav læhkát f) ståhkat ja aktan barggat duojna dájna ålggon ja sinna klássalanján, gasskavuodav nuppij oahppij ja åhpádiddjij duon dán dájma baktu, giehtadallat persávnålasj ja praktihkålasj hásstalusájt ja dábdójt, gatjádít viehkev g) duosstat gielav adnet duon dán aktijvuodan: lævllot, ståhkat, læhkát, ságastit, dramatiserit, gatjádallat, tjållet, oahppat muhtem bájkålasj bájkkenamájt, duov dáv juogosbargov tjadádit ålggon ja sinna, oahppat kulturhiståvråv ietjasa lahkusijn
Demokratija ja guojmmieviesátvuohhta	a) sáme giela ja giellasuorge b) gájjkásij riektá c) vuodoæládusá d) mierredimoassálasstem ja åvdåsvåsstådus	a) oahpåsmuvvat giellavalljudahkaj sáme guovlojn bájkkenamáj ja bágoj ietjá giellasuorgij/sámegielaj tevstaj ja dahkamusáj baktu b) oahppat gájjkásij riektás ja dajt prinsihpajt adnet gá la luondon, oahppat dálåimnjuogadusájt c) oahppat slihturij namájt ja ságastit gáktu bånddura barggi d) ståhkat ja dádjadit ålkkes njuolgadusájt aktandájman (samspill), gárvedit manójt ja dájmajt, oassálasstet dájmájn majt iehtjáda li gárvedam, válldet åvdåsvåsstådusáv dahkamusájs juohkusin, vieledit njuolgadusájt ja iehtjádij vuonojt ålggon ja sinna
Guoddelis åvddånbme	a) birásdiedulasj b) biebmó lahkusis ja ietjá luonndoressursa c) ulmusj, giella, birás ja sebrudahka	a) rutsijt tjoagget, læjrrasajev rádjat, ij goadet bátsidisájt, válljit birásdiedulattjat, tjadádit bájkålasj birásdåjmajt b) muorjijt, oassálasstet ålkkes biebbmorusstigijda majt bájkålasj ålgoåbnnasijs li dagádum, buojkulvissan mielke (hávvarráktsa) ja muorje (sarresylta), tjoagget duodjeåbnnasijt miehtsen (buojk. báhtsagijt, rissijt, sebmulijt, ja giergijt) c) oahppat muhtem juhtusij, lættij ja sjattoj namájt miehtsen, ságastallat luonndo moattevuodajs ja bájkkenamájs, ja gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

2. Gávvá sisanos, barggovuogijs ja áhpádimnævojs

<p>Ulme ja tiebmáose</p>	<p>Oahppamulme:</p> <ul style="list-style-type: none"> • máhttet subtsastit ma læjrrasajen gávnnuui • máhttet subtsastit ma li vuossan • máhttet sámegiell bágojt: <i>muorra, muorjje, slidor/judos, ládde, gábmá ja båndorsijdda</i> • máhttet nammadit binnemusát gálmma látte ja gálmma juhtusa vákken • máhttet nammadit binnemusát gálmma muorjeslája • máhttet nammadit binnemusát gálmma muorraslája • máhttet nammadit binnemusát niellja slihtura båndorsijdan • máhttet muhtem same luonnonnammadusájt • máhttet muhtem sámegiell bájkenamájt • máhttet lávllagijt <i>Birra Måske Biehtarasj ja Gusátjam mån gijtav duv</i> 	<p>Tiebmáose:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alfabehtta • Bájkenamá • Juhtusa vákken • Læjrrasadjje • Vuossan • Tálla • Látte vákken • Luonnonnammadusá • Álggokávllá vákken • Muora • Muorje 	<p>Giellaohppa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • alfabehtta • sámegiell diftánja • habitiv • gatjálvisbágo • báhkoklása: substantivja ja verba • giellasuorgij sieradusá • ájggemoallánahkko: vahkkobiejeve genitivjan ja kloahkka • tálla: vuodotálla ja rájddotálla
<p>Barggovuoge</p>	<p>Låhkát:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bágojt ja gárgadisájt • gávvnævstájt • árvvædusájt • låhkæmtevtájt • bagædusájt dahkamusájda ja spelájda • tabellav: <i>Tijmmapládna</i> 	<p>Tjuorggat/bájnnit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • luonnonnammadusájt • sátsov bágos gávvnæj • sátsov dárogiellbágos sámegiellbáhkuj • juhtusijt ja láttijt, læjrrasajev • tjuorggat gávvnæ bagædusáj milta • bájnnit gávvnæ bagædusáj milta 	<p>Gulldalit ja ságastit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gatjádallat gatjálvisájt • vásstedit gatjálvisájt • ságastallat • subtsastit • vuosedit ietjas bargov • gulldalit bagædusájt spelajin • gulldalit gæ ietjæda subtsasti • gulldalit jiednæslåhkæmav • gulldalit bagædusájt • gulldalit lávllagijt • dramatiserit
	<p>Tjållet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bokstævæjt ma gæhtu bágojs • bágojt ma gæhtu gárgadisæjs • bágojt ja gárgadisájt gævájda • bájkenamájt ja luonnonnammadusájt • vásstædusájt gatjálvisájda • jærggælit gárgadisájt 	<p>Lævllaga ja gæritjisæ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Alfabehttalævlla</i> • <i>Alek lættæsj</i> • <i>Bæ, bæ, lippatjam</i> • <i>Biernna oadæ</i> • <i>Ge muv gæpten</i> • <i>Miehttse juhtusa</i> 	<p>Stæhkusa ja praktihkælasj dahkamusæ skævlæn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • filmæjt gæhttæt • dahkat vuosædusæ sjattojs • duot dæt bækooahppam hærjidal-lam • spellat bræhttaspelæjt • spellat bingo • spellat memory • stæsjævnnæåhpædibme • biebmæjt russtit • oassælasstet lævllagijda ja stæhkæmlævllagijda • dramatiserit
	<p>Oæjvvædusæ praktihkælasj dahkamusæjda/ælggobærgæjda ælggokævlæn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lejrav dahkat ja dællit • biebmæjt russtit • luonnonbælges (natursti) • stæhkæmdæjma, lævllaga ja dramæ • muorjijt • sjattojt tjoæhkkæt 		

<p>Duodde oa- hppamnævo</p>	<p>Dábálasj tjuovvusa: Bagádusá Báhkolissta: Dájma vákken Báhkolissta: Læjrrasaje bargo ja dájma vákken Báhkolissta: Kulturhistávrá vákken Báhkolissta: Málestít Subtsas: <i>Bárråmbåddå vákken</i> Våsstáduskártå riekta-vaj-boasstot-dahkamusá Bagádus bingospelajda Bagádus gáktu barggat báhkooahppam-kártáj Bagádus bræhttaspelajda Bagádus ságastallamkártájda Bagádus gárgadisbudáldusájda</p> <p>Tjuovos <i>Vákkijn 2</i>: 1: Oajvvadus luonndobálggáj 2: Våsstádusárkka luonndobálggáj 3: Budáldus 4: Bájnni juhtusijt 2 5: Báhkolisstaspella 6: Gærddomdahkamus</p>	<p>Báhkooahppamkártå: Læjrrasadje vákken 2, gávva-tæksta Vuossan 2, gávva-tæksta Álggokávllå vákken, dárogiella-sámejiella</p> <p>Bingo: Juhtusa ja látte vákken 2 Båndorsijdda 2 Álggokávllå vákken 2 Álggokávllå vákken, álggobingo 1-2</p> <p>Bræhttaspele: Juhtusa ja látte vákken 2 Båndorsijdda 2 Álggokávllå vákken 2</p> <p>Ságastallamkártå: Gatjálvisá</p> <p>Budáldusá: Båndorsijdda 2 Bájno 2 Lávlaga Álggokávllå vákken 2</p> <p>Tsibrunkártå: Båndorsijdda 2 Slihtura båndorsijdan 2 Juhtusa vákken 2 Bájno 2 Tálla 2 Látte vákken 2 Álggokávllå vákken</p>	<p>Báhkobáñgakártå: Slihtura båndorsijdan 1-2 Juhtusa vákken 1-2 Látte vákken 1-2 Álggokávllå vákken 2</p> <p>Plánsja: Alfabiehtta Slihtura båndorsijdan Dállit Lávdagoaden Lávdagoaden Tálla 0-10 Tálla 11-20 Tálla 10, 20 ... 100 Båndorsijdan Bájnnet Giedjega vákken Látte vákken Juhtusa miehtsen Álggokávllån Muora ja biesstaga Muorje Urttasa ja ietjá sjatto vákke</p>
--	---	---	--

3. Struktuvrra: ávddåbargov, ålggobargov ja mañjebargov juohket

Dán dábalasj oasen áhpádidjijbagádusás (bs. kapihttal 9), definerijma da vihtta oase ma vierttiji vuodon ålgguskåvlån. Dánna sihtap tjalmositit dajt gålmmå ásiht gånna oahppamnævo li hiebadum vissa tiemájda ja áldardássáj, diedon ávddåbarggo, ålggobarggo ja mañjebarggo, ja sierraláhkáj bagádallat dijáv gudi galggabihtit barggat *Vákkijn 2*. girrijn. Mij sihtap vas dættodit, divna dá oase li ájnna gá ájadalá tjiengnalisáhpádimæv.

ÁVDDÅBARGGO

Jus oahppe buoremus láhkáj galggi ávkev giellaáhpádimæv luondon, de la ávddåbarggo ájnna skåvlån. Båktet duogásjmåhtudagáv la buorre ålggo. Buorre I aj oahppijit mujttádahttet majt galggi oahppat. Átsådallam lip dát máhttá viehkedit sijáv mávtástuhttet áhpatjit, ja adjáj mujttet bágojt ja moallánagájt buorebut. Buorre ávddåbarggo vaddá vuodov vijdábut oahppat.

Vuojnnep gålmmå tijma dájma klássalanján li binnemus majt gájbbedit ávddåbargos, valla dárbbu I ájn ienep tijmaj. Tijma e galga tjoahkkiduvvat avta bæjvváj, danen gá oahppe vierttiji oadtjot vuodjodit áhpádimæv tijmaj gaskav, ja ávot aj sijdajn barggat.

Vuostasj bieles *Vákkijn 2* girjen la gárvedibme ålgguskåvlláj. Válljim lip ij «mierkkit» vissa bieljit oahppijgirjen ávddåbarggus, danen gá ålgguskåvllá tjadáduvvá duon dán láhkáj sámij guovlojn: Muhtem skåvlájna la ålgguskåvllá degu miján, ietjá skåvlå barggi aktan giellalávgomij/giellaæjvvalimij, ja iehtjádijn li moadda unnep ålgguskåvlå, lahkke- jali allesbiejvijt, alles skåvllájagev.

Gá mij Olmmáivákke skåvlån lip mierredam tjadádit ålgguskåvlåv vallak gá skåvllå ålggá, de ij la miján nav assto ávddåbarggus: Ep boade guhkebu gá 7. bælláj ávddål gá galggap klássalanján sirddet ålgus. Állu buoremus la guhkebu barggat jus hiehpá. Máhttelis la, jus ehpit ávvånis galga ålgguskåvlåv moadda biejeve, valla farra smáv ekskursjåvnåjt, de máhttebihtit barggat duoyna dájna tiemájna *Vákkijn 2* girjen nav gåktu didjij hiehpá, ja praktihkalasj dájmaj barggat ålgguskåvlån dahkamusáj gaskav.

ÅLGGOBARGGO

Ålggobargujn miejnnip praktihkalasj dahkamusá ja gielladájma ålggoscávlán. 5. kapihttalín dán bagádusán gávna oajvvadásájt dájmaida ma hiepi *Vákkijn 1* og *Vákkijn 2* girjijda. Dán gávna aj oajvvadásájt gáktu máhtá gárvedit ja tjadádit dáj dájmajt vaj buoremus láhkáj máhtá ávkkít gielav ålggoscávlán. Válldám lip mañen buojkulvisájt bágojs ja moallánagájs ma máhtti boahitet ávkken.

Mujte váldet kamerav fáron ja juohket ávdåsvåsståduvåv gávvi-tjit divna dájmajt, danen gå ietjama gávå aj máhtti liehket ájnna-sa mañebargos.

MAÑEBARGGO

Mañebargujn miejnnip dav bargov majt oahppe skávlán dahki ålggodájmañ mañjela. Mañebarggo I duola dagu organiserit ja systematiserit vásåduvåv ja åtsådallamijt majt oahppe li luondon barggam, ja hárijidallat bágojt ja moallánagájt majt li gullam. Sæmmiláhkáj gå ájggeadno ávdåbargguj tjanåduvvå ålggoscåvllå rammefaktåvråjda, de la ájggeadno mañebargguj aj.

Vájku makkár rammefaktor, de la *Vákkijn 2* dagådum vaj oahppe oadtju máhttelisvuodav barggat divna tiemáj ma li vuosedum álgon. Makkár dåsen galggi duo dá dahkamusá tjoavdeduvvat, mierreda dán gut la åhpådidje. Ælla sierra bieie «mierkkidum» mañebargguj. Diedon dåhki aj barggat tevstaj ja dahkamusáj girjen juska ehpit la læhkám ålggoscåvllån, jali barggam divna tiemáj sámegeillaj ålggon. Diedon de vierttibihitit snivva barggat duoj dáj tiebmååsij, danen gå oahppiñ ælla nav moadda referånsatjoakke majt lidjin ietján adnám jus lidjin oadtjot gielav adnet praktihkalattjat.

Dav juohkkahasj dådjat, gå oahppe li barggam tiemájñ ávdåbargon jali madi li ålggon barggam, de giehpebut dådjadi mañebargon. Álkkep dådjadit dav mij la oahpes, ja mannå ruvåbut ienni gå dat mij la ådå ja gåssjel.

Divna tijmajt mañebargguj ij dåhki biedjat avta jali guovte bæjvváj, danen gå oahppe dårbahi ájgev gárvedit tijmaj gaskav, ja diedon aj sijdan barggat vaj oahppi buoremus láhkáj. Máhttelis la lahkke jali ålles biejev mañebargguj ålggoscåvllåbievij/tiebmåbievij mañjela, valla hæhttu aj vuorkkit tijmajt boahtte vahkojda. Mijå skåvlån barggap *Vákkijn 2* girjijn ålles tjavtjav, ja de tjadådip akti vas gidáj.

Jus lihpit sjattojt vákkes válldám, de máhttebihtit sjattojt systematiserit maŋneborgon, ja dahkat vuosádusáv jali minifloráv. Adnit sáme ja dáro sjattoj namájt. Dát la buorre ájgge gærddot dav majt li oahppam sjattoj birra vákken. Majt mujtti oahppe álggokávlås? Adnit sjaddoplánsjajt, *Giedjega vákken* ja *Urttasa ja ietjá sjatto vákken*, ja floráv viehkken. Dát la dahkamus mij vas boahotá gasskadásen, valla stuoráp barggo ienep sjattoj.

Duodjuhambargo ábnasijs majt lihpit luondon tjoaggám, li vuogas dájma maŋneborgguj. Dánna l dássju fantasijja mij ganugahtá. Dánna gávna muhtem inspirasjavnáv: <http://www.pinterest.com>

Vijdábut barggit dahkamusáj girjen, dájmaj, gávva- ja báhko-báŋŋkakártáj, báhkoahppamkártáj ja spelaj ma gulluji.

Dálen lidjin jáŋŋádagnasa ja jáŋŋágiedjega ájnasa álmukdálkkasin. Dálla ienemusát muorjev bárráp, sáfftip jáŋŋájt, bárráp sylltan, stállogahpan ja geléan. Gávva: Toril B. Lyngstad.

4. Bieles-bælláj-bagádus

b. 3-4: **Ávddábáhko ja oahppoulme**

Tjadáda ávddábágov ja mihtojt oahppij siegen. Ságastihtit majt oahppe galggi oahppat, ja majt mihto merkahi. Tjielggi juohkka ulmev, ja buvte buojkulvisájt. Oahppe máhtti nágin minuhta vuostasj tijmas oahpásmuvvat girjjáj.

Jus dijá skávllá ij álles *Vákkijn 2* girjjijn galga barggat, de viertti áhpadiddje válljit dajt ulmijt ma hiehpi dán oahppijuohkusij. Ájnas la oahppe berusti jur dav majt galggi barggat ja oahppat.

Ságastit gáváj birra ávddábielen ja 4. bielen. Dibde oahppijt unnánasj filosoferit daj birra majt vuojnni. Gáktu jáhkki mannam la oahppij Olmmáivákke álggoskávlán vákken?

ULME: OAHPE GALGGI

- dádjadit majt galggi oahppat
- ájttsat ja berustahtjtát tiemás

b. 5: **Vákken**

Tjuorgas 5. bielen la degu «uksa goavkkot» ja máhttá viehkken aktiviserit oahppij duogásjmáhtov. Gávva vuoset guokta oahppe li vádtsemin vákken, ja ienemusá oahppijs dal dábdidi gávás, juogu dal gá lidjin vádtsemin álggon mánárgården, skávlán jali familja siegen. Muhtem oahppe ihkap vil mujtti bágojt ja moalgedimijt majt li ávdebut oahppam. Dat sæmme tjuorgas la *Vákkijn 1* girjen.

Gáváj baktu ihkap ájttsi sij juo máhtti juojddá tiemá birra, ja dábdidi sij rijbadi ja hálijdi ienebu oahppat. Dibde oahppijt sága-stallat gávás, guovtes ja guovtes.

Buorre jus áhpadiddje váttasj klássalanján madi gulldaladdá oahppijt, ja viehkken danna gánná l dárbbu, ja duodastit majt oahppe juo máhtti jus juorruli. Mijá átsádallama vuosedi oahppe lijkkuji barggat guovtes ja guovtes aktan, danen gá ij la nav «várásasj» sámástit gá libá guovtes, ienni gá stuoráp juohkusin. Dan láhkáj la álkkep aktiviserit ienep oahppijt. Ja oahppe sæmme bále oadtju «hárjjidallat» ávdás tjoahkkájgiessebit aktisasj juohkusin.

ULME: OAHPE GALGGI

- báktet ietjasa duogásjmáhtu-dagáv

Ságastallit majt vuojnebihtit gávån. Aloda oahppijt substsastittjat guhtik vuorov. Muhtem oahppe soajtti máhtti ájnegis substántijvajt, madi iehtjáda vásstedi álles gárgadisáj. Áhpáiddje máhtta viehkedit oahppijt álkkes gárgadisáj álgon, buojkulvis:

Vákken la ...

Miehtsen la ...

Gávån la ...

Gávån vuojnáv ...

Ájggeguovddelis substantijva: *lávdaoahpe, læjrrasadje, mánná, oahppe, báhtjasj, nejtsusj, bálges, giergge, vágge, jáhká, várre, gárttje, gájsse, miehtse, muorra, vuossa, rávve, gænsis, bávsa, jnv.*

Ájggeguovddelis gárgadisá:

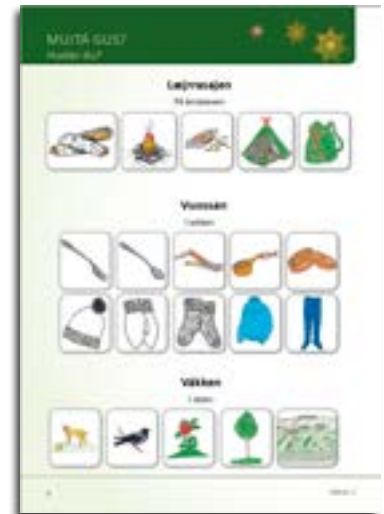
Oahppe li vákken, máná libá ráve nanna. Gálmma russkis lávdaoade li gávån. Lávdaoahpe l miehtsen. Jáhká l alek. Siján li vuossa. Álggokávllá l vákken. Mán vuojnáv jágáv, gártjev ja alla várijt gávån.

b. 6: Mujtá gus?

Da oahppe gudi li barggam VVV girjijn ávdđála, dábdi moaddá bágo dán bielen. Makkár bágojt bukti? Ulmme dájna bielijn la vuosedit oahppijda sij juo máhtti muhtem bágojt sámegeiellaj. Gábtjá 7. bielev árkajn mij tjiehká «fasihtav», ja dibde oahppijt aktan biedjat bágojt tjuorggasijda.

ULMME: OAHPE GALGGI

- bákter ietjasa duogásjáhtudagáv

b. 7: Mij gærddop ja oahppap ádá bágojt

7. bielen girjen gávna gávva báhkolistav daj bágoj majt oahppe vierttiji gærddot ja oahppat madi barggi *Vákkijn 2* girjijn. Da li dagádum vaj oahppe álkket vuojni majt galggi oahppat, ja dat bielle máhtta liehket «báhkolissta» dárboj milta. Bágo li juogedum gálmáoassetiebma: *læjrrasajen, vuossan* ja *vákken*. Hiehpá buoragit oahppijda vaddet sijddabargov vaj oadtju hárijidallat mierredum bágojt dán bielen. Dánna viertti æjgá-dijt mávtástuhttet mánáj hárijidalátjit. Juoge báhkoahppamav oahppamággáj, ja máhtsa dán bælláj dárboj milta.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat ádá bágojt
- hárijidallat bágojt jienadit riehta

>>>

Divna bágo 7. bielen gávnnuži báhkobáŋŋkakárttán. Ane báhkobáŋŋkakárttájt gá áhpa ja gærdo bágojt . Vuoseda avtav kártáv ájgen ja gatjáda: *Mij la dát?* jali *Ma li dá?* Gærdo bágojt jus oahppe e máhte dajt, ja dibde oahppijt javllat duv milta. Bieja kártájt táblo rabddaj madi barggabihtit. Áhpadiddje iesj mierret galla, ja makkár báhkobáŋŋkakártájt galggi barggat juohkka tijma. Bágojt majt li oahppe aktisasj juohkusin oahppam, máhtta sæjnnáj biedjat «mij máhtteþ-kárttán», madi da ietjá kártá majt e máhte, vuorkkiduvvi boahhte tijmmaj. Sijddabarggon máhtti hárrjidallat muhtem bágojt ma ælla ájn siejnen. Aktisasj ulmme máhtta liehket, oadtjot divna báhkobáŋŋkakártájt sæjnnáj.

Oahppe lijkkuji dáv báhkooahppam vuogev. Dát sjaddá aktisasj-barggo, gánná juohkkahasj juohkusin máhtta oassálasstet vaj oadtju ienemusáv kártájs «mij máhtteþ» háren. Juohkka tijma li ádá kártá siejnen. Gærddut kártájt duolla dálla.

Jus vállji barggat báhkobáŋŋkakártájt dán láhkáj, de la aj buorre máhttelisvuohta hárrjidallat tállajt 10:j jali 20:j sámegeiellaj. Lágá kártájt «mij máhtteþ» háren ja kártájt majt oahppe e rat máhte. Áhpadiddje máhtta láhkát tjavgga oahppij siegen, jali dibddet ádá oahppev gæhttjalit juohkka bále. Ságastihtit gánná li ienemus kártá - siejnen jali táblon.

Báhkobáŋŋkakártájt máhtá aj adnet dájmajn vuollelin:

1. Mán dárbaþav ...

Áhpadiddje moalget juoiddá majt oahppe viertti dádjadit ja joarkket báhkobáŋŋkakártájn majt viedtjá siejnes. Áhpadiddje máhtta vuosedit rubmahijn danna gánná hiehpá, buojkulvis vuosedit sán galmmá, gávas, jnv. Oahppe máhtti viedtjat avtav jali ienep kártájt.

Buojkulvisgárgadisá:

- *Mán galgav dállit, ja dárbaþav ...* (muora, risse, biesse, árrangierge)
- *Mán ájgov oadet, ja dárbaþav ...* (lávdagoahte, gábmá, oademvuossa)
- *Uddni harvvá, ja dárbaþav ...* (rássjojáhka)
- *Mán goalov, ja dárbaþav ...* (gahper, fáhtsa, hullogænsis, hullobávsá, guobá, skuova)
- *Mán lav nælggomin, ja dárbaþav ...* (niesste, lájbbe, sjokoláda, márfte)
- *Mán ájgov viedtjat tjátjev, ja dárbaþav ...* (rujtta, skiello)
- *Mán ájgov muorjijt, ja dárbaþav ...* (skiello, muorje-tjoakkán)

Dánna lip válljim biedjat dajt ájggeguovddelis bágojt nomina-tijvvaj. Ájnnasamos oahppijda dán dásen la vuosedit báhkoboannudagáv, ja hárrjidallat adnet bágojt gárgadisájn. Áhpadiddje iesj mierret man stuor dættov galggá biedjat kasisijda dánna. Jus oahppe li dan rájen, de dáhkki fokuserit riehta kasisijt dán hárrjidallamin.

2. Viehkamdiktáhtta

Viehkamdiktáhttav tjadát stafæhttan, ja suohtas láhkáj diktáhtav dahkat. Dát vehi gájbbet produserit njálmálettat, valla dádjadit gulldalit mierret vijmak báhtusav. Jus áhpáiddje sihtá barggat báhkobáŋŋkakártáj duolla dálla, de máhtta viehkamdiktáhtta tjadáduvvat moaddi tiebmáájge.

Áhpáiddje dahká listav nummarij bágoj majt la válljim, ja listav nummarij linnjaj gási bágojt tjálá. Oahppe juogeduvvi juohkusijda, ja galggi gálmma oahppe juohkka juohkusin: orakel, sáhkaguodde ja tjálle. Orakel ja sáhkaguodde tjuodtjoba goabbák bielen lanján. Orakel oadtju báhkolistav mij la vuodo viehkamdiktáhttaj, ja ij viertti vuosedit dav sáhkaguoddáj. Gá stafæhtta álggá, de álggá sáhkaguodde orakelin.

Orakel láhká vuostasj bágov listas sáhkaguoddáj, guhti viertti gulldalit snivva. Gá sáhkaguodde galggá dav bágov guoddet, de viehká tjálle lusi ja javllá bágov. Tjálle gulldal ja tjállá dav bágov ietjas lisstaj. Gá vuostasj vuorro l gærggam, de álggá vas ádåsis ádå bágujn, ja nav joarkká doajmma desik divna orakela bágo li jávsádam tjálláj. Maŋŋutjissaj buohtastahtti tjállij lista, ja de mierreduvvá gut vuojtta ájge ja vigij milta. Dánna viertti áhpáiddje jiermijn árvustallat makkár ja galla vige máhtti jus galggá dáhkkiduvvat. Orakela roalla ij la nav lássát ja ij gájbbeda gulldalit. Dav máhtta ávkkít differensierimijn gá rálla juogeduvvi.

3. Viedtjat ja tjállet

Dán dájman barggi oahppe báhkomahtudagáj ja hárrjidalli tjállet. Vállji báhkobáŋŋkakártáj ja bárdó duosi dási klássaladnjaj, ja oahppe galggi viedtjat avtav kártáv, tjállemgirjjáj tjállet bágov sámegiellaj ja dárogiellaj nav tjáppagit majt máhtti, ja de vat biedjat kártáv «sadjáj» ja viedtjat vas ádå kártáv.

4. Báhkooahppamkártá *Vuossan ja Læjrrasadje vákken*

Barggit báhkooahppamkártáj *Vuossan* ja *Læjrrasadje vákken* vaj bágoj ienebut hárrjidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovte hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe kárttásæhtta gávva- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

5. Spellat bræhttaspelev *Álggokávllá vákken*

Spellit *Álggokávllá vákken* ja hárrjidallit bágoj ienebu. [Dánna](#) gávna gáktu barga. Spelev máhtá adnet poasstan stasjávnná-áhpádimen.

6. Spellat bingo *Álggokávllá vákken*

Dán bingon oadtju oahppe ienebut hárrjidallat ienemus bágoj 7. bielen. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

7. Spellat *Báhkolisstaspelev*

Oahppe máhtti barggat báhkolisstapelajn vaj bágoj ienebut hárjjidalli. Oahppe oadtju barggat báhkomáhtudagájn ja duollatjállemijn, ja hárjjidallat gárgadisájt dahkat. Juohkka oahppe dárba jtalmanav, bliántav ja vásstádusárkav duodden dahkamusárkkaj. Dahkamusárkav ja vásstádusárkav gávna [dáanna](#).

b. 8: Alfabehtta

Gatsosta alfabehttaplánsjav ja/jali bokstávvakártájt ja introduseri/gærdo bokstávajt. Tjále nágin bágov sámeziel bokstávajtáblluj, ja dibde muhtem oahppijt gæhttalit jus vuojni sáme bokstávajt. Hárjjidallit jiednadit.

Ságastihtit sáme- ja dáro alfabehtas, ja mij la sieradus. Hiehpá aj gærddot ma li vokála, diftánja ja konsonánta. Oahppe gudi dábddi dáro alfabehtav, máhtti gávnnat makkár bokstáva ælla dáro alfabehtan, ja ma e gávnnu sáme alfabehtan, diedon da bokstáva ma li sierralágátja sáme alfabehtan.

Oahppe máhtti gæhttalit gávnnat makkár bokstáva dárogiel alfabehtan li, ma ælla sáme alfabehtan. Muhtem bokstáva li muodugattja, valla dajn li sierralágásj jiena. Julevsáme alfabehtan li 24 bokstáva, 17 konsonánta ja 7 vokála. Guokta bokstáva e gávnnu dáro alfabehtan: *Áá* ja *Nŋ*, madi bokstáva *Qq*, *Ww*, *Xx*, *Yy* ja *Øø* e gávnnu julevsáme alfabehtan.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Tjuolldet bágojt maŋŋálakkoj alfabehtalattjat

Bágo girjen 7. bielen ælla tjuolddum maŋŋálakkoj alfabehtalattjat. Nahká gus juogos aktan alfabetiserit bágojt juohkka tiebmáosen? Ane báhkobáŋŋkakártájt dán bargon. Bieja kártájt tábllorabddaj, jali dæhppoda dajt táblluj dajt girjátjijn duolla vuoge milta táblluj maŋŋálakkoj.

Oassetiemán *Læjrrasajen* galggi dá bágo buojkulvissan tjáleduvvat náv alfabehtalattjat: *biesse – dállå – giergge – lávve – lávdagoahte – muora – rujtta – stihka*. Oassetiemán *Vuossan* li moadda bágo, ja danen la buorre tjoavdos dáanna tjuolldet avtav linjav ájgen.

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot sáme alfabehtav ja sáme giellajienajt
- dábddát diftánjajt sámezielaj

>>>

Tjuolldemdahkamusáv máhtti aj guovtes ja guovtes jali juogos aktan barggat, gávvá báhkolissta vuodon. Kopieri 7. bielev oahppijda (A4-jali A3-stuorru dahkan), ja biesskedit avtav linjav ja bágov ájgen.

Ietján máhtti oahppe ietja biesskedit. Maŋŋela galggi oahppe tjuolldet bágojt juohkka linjan alfabehtalattjat. Gå áhpádiddje l gæhttjam jus bágo li riehta maŋŋalakkoj, de máhtti oahppe maŋŋutjissaj dajt lijmmiit tjállemgirjjáj jali árkkaj.

2. Bokstávvakártá

Mij lip dahkam bokstávvakártájt sáme alfabehttaj, kártájt gávna dánna. Dáj kártájt baktu máhtti oahppe bokstávaj hárijidallat. Sij máhtti aj kártájt adnet gá «tjállli» bágojt, valla buorre l tjállet ja laminarit ienep sehtajt bokstávvakártájs.

3. Spædtjomstáhkam

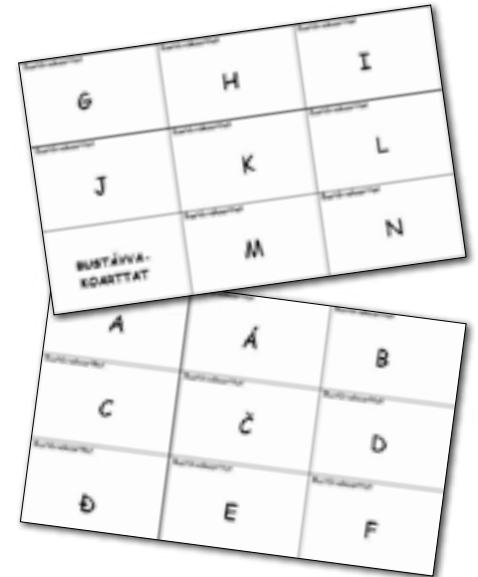
Bokstávvakártájt majt lip dahkam, máhttebihtit aj adnet spædtjomstáhkamin. Áhpádiddje oassálasstá aktan oahppij, ja divna galggi spædtjot ryt mav avtabále. Ulmme l spædtjot gå sáme alfabehtav tjadádi, mujttet jienadit sáme bokstávaj/ giellajienaj. Áhpádiddje ja oahppe oadtju kártájt dássju sáme bokstávaj, ja tjáhkidi biráldahkan guolbbáj bokstávaj/bokstávaj gieda ávdán. Bokstávvakártá gávnnuji dánna. Jus ælla álos juohkusin, de oadtju muhtema ienep gå avtav bokstávvakártáv. Buorre jus sáme alfabehtta l tjalmij ávdán desik oahppe máhtti alfabehtav.

Divna vuostak tsábbmi buolvajt goappátjij giedaj, ja de spædtju vas giedajt. Vijdábut galggi divna lággnit oalges bielggetjuvdev oalge badjel, ja sæmmi bále javllat bokstávav A. Maŋŋela vas divna tsábbmi buolvajt goappátjij giedaj ja de spædtju giedaj, ja áhpádiddje javllá bokstávav Á gå divnaj li oalges bielggetjuvde álgij badjel. Oahppe gænna l Á bokstávva ietjas ávdán, joarkká bokstávajn B, sihtá javllat dát oahppe galggá javllat makkár bokstávva boah tá Á maŋŋela. Gå la oahppe javllam bokstávav D, de galggá dát oahppe gænna l D joarkket sæmmiláhkáj. Nav spædtju divna álles stuhkusa tjadá. Juohkka bále gå la sáme bokstávva/giellajiedna, galggá sán gænna l dat kárttá ietjas guoran, javllat divna bokstávaj, tjabu dav boahhte sáme bokstávav, gå ietjá oahppe válldá.

Áhpádiddje doarjju jus la gássjelis oahppijda mujttet sáme bokstávaj.

4. Bokstávvaohppampela

Sáme almmudagáj gávnnuji duot dát bræhttaspealla, bokstávva-oahppam-/alfabehttaspealla . Dajt máhtta diŋngut Kárásjgå girjálajvuoda guovdátjis jali girjealmmudagájs.

5. Lávllot *Alfabiehttalávllagav*

Mij lip dahkam sáme versjåvnåv Vuona alfabiehttalávllagis tjuojalvissaj *Twinkle, twinkle, littlestar*. Alfabiehttalávllagav gávna [dånna](http://www.barne-sanger.no/abc-sangen-alfabetsangen.html). Dån linkan gávna tjuojalvisåv: <http://www.barne-sanger.no/abc-sangen-alfabetsangen.html>

6. Spellat *Hangman*

Hangman la spella guovte jali ienep oahppijda. Guovtes ja guovtes spellaba aktan, páhper ja bliånnta viehkken, ja jus ålles juogos aktan spelli, de tábluj tjuorggat.

Akta oahppe vállji bågov gåvvim báhkolistas 7. bielen girjen, ja då iehtjåda oajvvadi bokstávajt vaj gåvnadi makkår båkko I. Båkko majt galggi månnat, vuosedi såtsoj rájdon, ja juohkka bokstávva gullu avta bokstávvej dan båkkuj. Gå oahppe guhti moannå oajvvat avtav bokstávav båkkuj, de tjåleduvvá dát bokstávva divna riehta sajijda. Jus oajvvadum bokstávva ij gåvnnu bågøn, de tjuorggi «rubmaha oassåj». Spella I vássåm gå oahppe gut la månnam tjoavddåm la ålles bågøv, jali gå tjuorggam la «ålles» ulmutjav.

Ihkap buorre I tjålesti bokstávajt ma nammaduvvi, valle e bågøn gåvnnu. Dan låkåj la giehep vuojnnet makkår bokståva li nammadum, ja oahppe máhtti ålles åjgev ådå bokstávajt oajvva-dit.

Digitåla ressursa

www.ovttas.no fgåvnnuji appa majt máhtti adnet gå hárjjidalli alfabiehtajn.

<https://ovttas.no/nb/node/27113>

<https://ovttas.no/nb/node/27110>

Bokstávvaohppam máhtta dåkåpåduvvat moatte låkåj, bliånta ja pahppåra dagi aj. Gåvvå: Edel Monsen

b. 10: **Luonndonammadusá**
2. Bájkkenamá

Vierttip mujttádahttep bajelttjála *Luonndonammadusá* le gáhtum bajemusás dán bielen. .

Ihkap la buorre álgget dahkamusájn ja ganugit bajelttjállagin *Luonndonammadusá*. Ma li luonndonammadusá? Tjielggi bágov ja buvte buojkulvisájt. Máhtti gus oahppe muhtem bágojt ma duobddágav tjielggiji? Ságasta gánná oahppe árru. Ihkap árru vuovde lahka jali gártje, giette, jali dievá nanna? Moadda sáme bájkkenamájn li luonndonammadusá. Mij lip välljim guhtta luonndonammadusá ma li dábálattja sáme bájkkenamájn vákken: *vágge, vuovdde, giedde, jáhkå, gárttje, várre*.

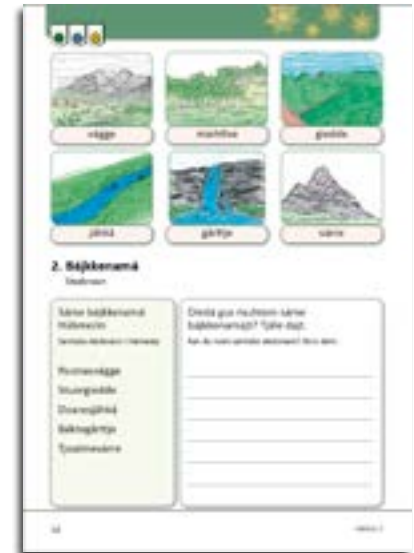
2. dahkamusán galggi oahppe tjället listav sáme bájkkenamáj. Dahkamusáv máhtti sijddabarggon jus li guovlon gánná gávnnuji moadda sáme bájkkenamá. Oahppe máhtti viehkev gatjádít æjgádijs, áhkojs ja ádjájs jali iehtjádijs gejt dábddi. Skávlån máhtti oahppe aktan listav dahkat jali álkkes kártav ietjasa bájkes. Kárttaj máhtti tjället namájt majt li oahppam/majt máhtti. Jus áro bájken gánná li nágin jali e ávvánis gávnnu sáme bájkkenamá, de áhpádiddje iesj vällji muhtem dábálasj sáme bájkkenamájt majt sihtá oahppe galggi oahppat. Tjielggi bájkkenamáj sisanov.

Buojkulvis: *Doaresjáhkå* l biejadum tjoahkkáj bágoj – *doares* (vuostasj oasse gá tjoahkkáj bieja) ja *jáhkå*. Soajttá oahppe bukti soames namáv ávdutjis?

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem ájnas luonndonammadusájt
- oahppat muhtem sáme bájkkenamájt ietjasa bájkes
- ságastallat fágajgasskasasj tiemájs

Gávvå: Edel Monsen

Bájkkenamma dahkamusán la ájádus juohkka skávlå jali áhpádiddje iesj vällji bájkálasj sáme bájkkenamájt majt sihti oahppe galggi oahppat. Ihkap oahppe juo máhtti muhtem sáme bájkkenamájt? Vällji dábdos ja ájggeguovddelis namájt vákken jali lahkabirrasin. Tjielggi majt bájkkenamá subtsasti. Buorre jus oahppe oadtju imájdallat manen ja gáktu sáme bájkkenamá li oadtjum dav namáv. Jus gávnnuji subtsasa tjanádum duon dán bájkkenammaj, de máhttá dajt subtsastit oahppiida. Dá subtsasa nanniji berustimev áhpatjit, ja álkkep la bájkkenamájt mujttet. Bájkke Olmmáivággi Gáivuona suohkanin la ietjas «sjivnnjedim-jahtto», dav dánna gávna: <http://sjosamene.nordligefolk.no/fortellinger-sagn-og-myter/evntyret-om-olmmai/>

b. 11: 3. Luonndonammadusá

a)-dahkamusán galggi oahppe áhtsát 6 luonndonammadusá 10. bieles. Sij mierkkiji bágojt majt gávnni ja tjállli dajt ruktuj oalges-bælláj.

V	S	O	K	B	Á	E	D	G
Á	V	P	J	Å	H	K	Å	I
G	Á	V	R	R	E	I	Å	E
G	R	Æ	T	O	M	A	D	D
E	R	G	I	E	R	V	Á	D
E	E	M	Æ	N	I	D	F	E
A	G	Å	R	T	T	J	E	A
N	V	U	O	B	M	E	B	Æ
N	M	I	E	H	T	T	S	E

Luonndonammadusá ja sáme bájkkenamá li ájggeguovddelisá divna gálmma fágaigasskasasj tiemájda. Ságasta oahppij mádi lájddi sijáv filosoferitjit dán badjel. Buojkulvissan máhtta nammadit, jus luonndonammadusájt ja bájkkenamájt máhtta, de la álkkep diehtet gánná la (álmukvarresvuolta ja iellemrijbadibme).

Sáme bájkkenamá duodasti aj ulmuttij aktivitehtajt ájgij tjadá, ja danen la ájnas oasse mijá kulturárbes (demokratijja ja guojmmieviesátvuolta). Nav gáktu bohta ávddán Subttsasin Olmmái, de li moadda báva ja jahtto (myter) tjanádum bájkkenamájda. Sæmmi bále máhtti namá aj vuosedit gáváv gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka nubbe nuppev vájkkudi (guoddelis ávddánibme). Akta dajs buojkulvisájs la, muhtem vákkijn li guokta namá sámegiellaj, buojkulvis Gáivuonvuvdi/Gáivuonvággi ja Ivguvuovdi/Ivguvággi. Merrasáme vaddin vákkijda namáv ietjasa bájkes: nuores vuojnijma guovte várre gaskav, vágge, mádi ællosáme gudi báhtin badjelis, vuojnnin vuostak miehtsev, majt e bárep vuojne duoddaris.

Duodden máhttep nammadit, moadda sáme bájkkenamá «jårggåluvvin» dárogiellaj mij bádjij dárojuhttempolitihkas, ja de soajttin sjaddat imálasj jali «boasto» namá ma ællim dádjadahtte, bájkev iehtájuhttin jali árbbedáhpe. Akta buojkulvis la Guovžajávri Báhcaveajji. Nav majt Geir Wulff tjállá (<https://www.sagat.no/samiske-stedsnavn/19.9213>) de la namma boasstot jårggåluvvam dárogiellaj sámegiel namás Guvženjávre (= sjøørretvann), ja oad-tjum la dav namáv danen gå la guovža (biernna) báhko dan bágo muoduk.

b)-dahkamusán galggi gávnnat dajt sáme ja dáro gárgadisájt ma gulluji aktan.

ULME: OAHPE GALGGI

- dábdát muhtem guovdásj luonndonammadusájt
- låhkát ja dájdadit álkkes gárgadisájt

b. 12: 4. Læjrrasadje vákken

a)-dahkamusán galggi oahppe tjadnat aktij gávåjt bágoj ma li vuolemusán dán bielen. Galggi tjället bágojt juovsajda/linjajda. Gå li gærggam tjállembargujn, de máhtta juogos aktan tjadadit dahkamusáv. Gárgadisálgov ságastimgievlen ja bágojt vuolemusán máhtti adnet álgon gå ságastalli:

*Læjrrasajen la vuossa.
Læjrrasajen li skuova, niesste ja dállå.*

letjá gárgadisálgov:

*Gávån la ...
Mån vuojnáv ...
Báhttja/næjttso l ...*

Oahppe máhtti ihkap ienep bágojt gå dajt bágojt majt gávnni ruvton dán bielen? Mávtástuhte oahppijt bájnojt adnet gå ságastalli.

Báhtjan li ruoppsis skuova ja ruoppsis gænsis.

Gå læjrrasadje l vuodon tiebmán, de la luondulasj válldet manen divna gálmma **fágajgasskasaj tiemájt**: Máhttep gus teltav tsaggat ja læjrrasajev dahkat vájku gási? Diededa oahppijt gájjkásij riektás, ja rievtesvuodajt ja vælggogisvuodajt gå lip luondon. Gájjkásij riektá guosská *demokratijaj ja guojmmeviesátvuohtaj ja guoddelis ávddånibmáj*. Javllá duola degu: mij ep galga guodet luonnduj bátsidisájt. Majt subtsas praktihkalattjat? Ienebu gájjkásij riektás gávna dánna: <https://norskfriluftsliv.no/hva-er-allemannsretten>.

Hiehpá aj buoragit ságastallat oahppij átsådallamijs gaktu l árrot lávdagådijn/tjbugijn/teltajn. Mij la buorre, ja mij la hásstalus? Manen nav ålos ålggon «årru», ålggon ådi, ålggon málesti ja ålggon bårri? Dánna lip goalmát fágajgasskasaj tiemá baktu, *álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme*. letján máhtta dán birra ságastit ålggon læjrrasajen.

Suojes sajen skávllásjaljon Olmmáivákki skávlån li tsaggam segav. Dánna li åhpáiddje ja oahppe aktan dahkam vuonáv giergijs (sju-steinsovn) dállásaje lahka. Dállásadje ja vuodná giergijs li álu anon gå russtiji biebmajt ålggon. Boahnte prosjevtan galggi dahkat rákkev «kokegrop» sæmme bájken gånna biebmajt bassi.

Liņkan vuollelin gávna tjielggidusáv gaktu dav rákkev dahkat. Dánna aj gávna vuogijt gaktu málesti lippa tjárbielev, luosav/dábmugav, vuontsáv jali berunijt rákken: https://www.naturesekken.no/c1187998/forsok/vis.html?-tid=1234129&within_tid=1188274

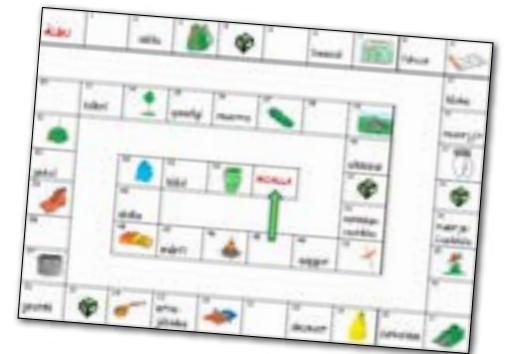
ULME: OAHPE GALGGI

- tjadnat aktij bágojt ja gávåjt
- tjället álkkes bágojt sámegeillaj
- máhttet subtsastit ma læjrrasajen gávnnuui
- adnet bájnojt ja bágojt biktasijda
- ságastallat fágajgasskasaj tiemájs

Áhpádiddijjibagádusán li moadda bagádusá, duola degu *juppsa*, *váffalgáhko*, *stádtjogáhko*, *hávvarráktsa* ja *stállogahpa*, ja dajt máhtá aj hiebadit nuoramus oahppijda. Ihkap guovten tijman fierrobihtit syltajt jali stállogabáv ja váffalij? Jali gáhkkit dálá nanna majt oahppe ietja li dállim?

Oajjvadás gáktu vijdábut barggat:

- 1. Báhkooahppamkártá *Læjrrasadje vákken ja vuossan***
Barggit báhkooahppamkártáj *Læjrrasadje vákken* jali vuossan vaj bágoj ienebut hárrjidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe kárttásæhtta gávva- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.
- 2. Budáldus**
Oahppe máhtti barggat duoddedahkamusájn majt lip gáht-tjum *Budáldus*. Dahkamusáv máhttá adnet moatteláhkáj duon dán *Vákkijn* tiebmáj. Budáldus ja oajjvadás gávnnuji [dánna](#).
- 3. Spellat bingo *Álggoskávllá vákken***
Dibde oahppijt spellat bingo *Álggoskávllá vákken*, buorre doajmma I báhkooahppamij. [Dánna](#) gávna gáktu barga.
- 4. Spellat bræhttaspelev *Álggoskávllá vákken***
Spellat bræhttaspelev *Álggoskávllá vákken* la buorre aktiviti-ehhtta vaj bágoj ienebut hárrjidalli. [Dánna](#) gávna gáktu barga.
- 5. Tsibrunkártá *Álggoskávllá vákken***
Tsibrunkártá *Álggoskávllá vákken* li ávkálattja vaj bágoj ienebut hárrjidalli. Tjáleda ja lamineri kártáj. Oahppe máhtti mierkkít riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot. [Dánna](#) gávna tsibrunkártáj.
- 6. Gárgadisbudáldus *Álggoskávllá vákken***
Mij lip dahkam gárgadisbudáldusáv majna oahppe máhtti barggat madi vuorddi, poasstan stasjávnnááhpádusán jali gá oahppe ietja máhtti válljit dájmajt. Tiebmá I álggokávllá, ja vargga divna bágo gávva báhkolistas 7. bielen li manjen. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

► **b) Lågá ja bájnni**

Oahppe galggi bájnnit læjrrasajev bagádusáj milta. Gærdo bágojt báhkobáŋgkákártájn dán tiebmáj, biktasijt ja bájnojt aj, ávddál gá oahppe barggagáhti.

Viehkken oahppijda lip válldám maŋen muhtem dábálamos bájnojt. Válljim lip predikatijva ja attribuhtta-hámijt vaj vuojnnep gávnnuji ienep háme. Ep la válldám maŋen ienep lágohámev ájn. Oahppe gudi dádjadi, máhtti aj oahppat gáktu duov dáv hámev adnet.

Oajvva dip tjadáihpit avtav jali guokta oanep njálmálasj hárijjiddallama dán dahkamussaj.

Oajvva dus gáktu vijdábut barggat:

1. Gatjálvisá ja vásstádusá

Gærdo/åhpa oahppijda gatjálvisbágojv *gánnå*, ja vatte oahppijda dahkamussáv, galggi gatjádít nubbe nuppes : *Gánnå I ruodná lávdagoahte? Gánnå I tjáhppis tællta? Gánnå li ruodná muora?* jnv. Tjále dajt gatjálvisájt tábluj. Oahppe vásstedi ja vuosedi gáváv, ja máhtti gatjádallat ja vásstedit guhtik vuorov.

2. Subtsasta!

Oahppe li bájnnim biktasijt gáván gáktu ietja sihti. Sij máhtti subtsastit nubbe nubbáj makkár bájno li ulmutij biktasijn gáván.

Sujna I alek gahper, ruodná gænsisir/jáhkka ja...

Oahppe subtsasti guhtik fuorvav.

3. Tsibrunkártá Bájnnit

Tsibrunkártá *Bájnnit* li buore gá galga bájnoj ienebut hárijjiddallat. Tjále da ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkít riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussaj majt dâhkki sihkkot ierit. Dánna gávna tsibrunkártájt.

4. Gárgadisbudáldus Bájnnit

Mij lip dahkam gárgadisbudáldusáv majna oahppe máhtti barggat dan báttá madi vuorddi, oasse stasjávnnååhpádušas, jali gá oahppe ietja galggi válljit dâjmajt. Tiebmá I bájno, ja moadda bágo gáváv báhkolistas 7. bielen li maŋen, duodden muhtem juhtusa ja látte. Dánna gávna gáktu barga.

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát ja dádjadit álkkes bagádusájt
- gærddot bájnojt
- adnet bájnojt ja biktasij nammasdusájt ságastallamin

b. 14: 5. Makkár gárgadis la riehta?

Áhpadiddje viertti árvustallat jus dát la dahkamus majna oahppe galggi barggat aktu jali guovtes ja guovtes.

Oahppe galggi gárgadisájt ja gávájt aktij biedjat. Sij e dárbaħa álles sámeģieltevtstajt dádjadit gá galggi gávnnat tevtstajt ja gávájt ma aktan gulluji, nuoges jus dábddi muhtem bágojt ja moallánagájt majna ávddála li barggam dán girjen. Tjadádit dahkamusáv aktan. Majt merkahi gárgadisá juohkka dahkamus-oasen, ja makkár gávva hiehpá?

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdedit ietjasa láhkámdádjadusáv
- láhkát ja dádjadit álkkes gárgadisájt
- gávnnat tevtstajt ja gávájt ma aktan gulluji

b. 15-17: Álggokávllá vákken

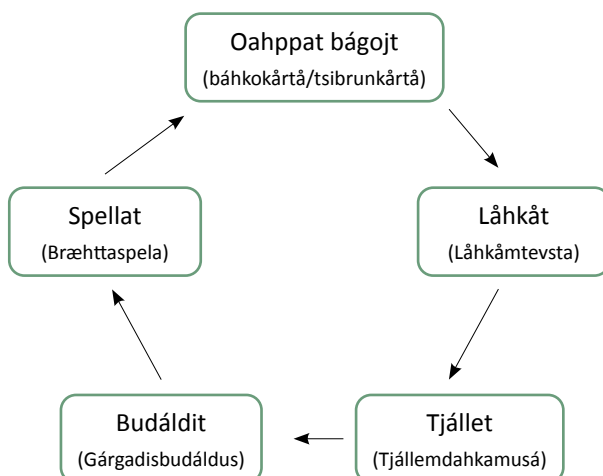
Láhkámtevtsta *Álggokávllá vákken* gávnnuji gálmá gássjelisvuoda grádaj/dássáj, valla oajvvesisadno l sáemmi. Oajvvdip tjadáihpit ruodná tevtstav aktan. Dan maŋŋela máhtti oahppe aktan áhpadiddjijn válljit dásev (bájnnokávdáv) dan tækstaj majt galggi aktu láhkát. Gá aktan tevtstav tjadáihpit, de máhtta adnet muhtem báhkobáŋŋkakártájt ma hiehpi. Dát máhtta liehket visuálalasj doarjjan ma gávvi ájnas bágojt tevtstan.

Ruodná tæksta l álkkes tæksta majt ienemusá máhtti láhkát viehke dagi. Alek tæksta l hásstalusáj. Visská tæksta l dajda oahppijda gudi li gievara fáhkaj. Aloda oahppijt álu adnet báhkolistav tækstaj/tevtstajda.

Jus tjadáihpit **stasjávnnááhpadusáv**, de máhtti láhkámtevtstaj bargo liehket oassen akta dajs stasjávnajs. Aktan tjállemdahkamusáj girjijn, pč'an jali tjállemgirjijn, barggat báhkooahppamkártáj, gárgadisbudáldusáj, tsibrunkártáj ja spelaj, li buorre máhttelisvuoda oadtjot sámeģieltijmajt ma varieriji ja maj vuorbástuvvi.

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdedit ietjasa láhkámtevtstajdagáv ja láhkámdádjadusáv
- láhkát ja dádjadit tevtstaj sisanov
- gávnnat tjelgas diedojt tevtstaj

b. 18: 6. Låhkát ja tjállet

Dát dahkamus la juogedum gálmá oassáj ma hiehpi dan gálmá dássáj låhkámtevstan *Álggoskávllá vákken*.

Oahppijn gænna l ruodná tæksta ietjasa dásen, máhtti barggat dahkamusáj 1-4. Dahkamusájt 5-7 máhtti da oahppe barggat gudi li låhkám alek ja visská tevstajt, madi dahkamusá 8-10 li dajda oahppijda gudi li alek ja visská tevstajt låhkám. Dáv dahkamusáv máhtti aj PC’ajn vásstedit.

Tjoavdos:

1. *Mij lip ålggoskåvlån vákken.*
2. *Miján la skiello mañen.*
3. *Mån lijkkuv muorjjit, javllá Kristoffer.*
4. *Mmmmm, jånå li aj njålge, javllá Ole.*
5. *Tjaktja l.*
6. *Læjrrasadje l miehtsen.*
7. *Oahppe tsæggu låvdagådijt, ja dålliji.*
8. *Mij tsæggop låvdagådijt ja dållip.*
9. *Suohtas la.*
10. *Áhpáiddje gáhkki.*

ULME: OAHPE GALGGI

- gæhttalit báhkomahtudagáv
- ávdedit ietjasa låhkámtehpu-dagáv ja låhkámdádjadusáv
- tjállet bágojt, gárgadisájt ja oanes tevstajt

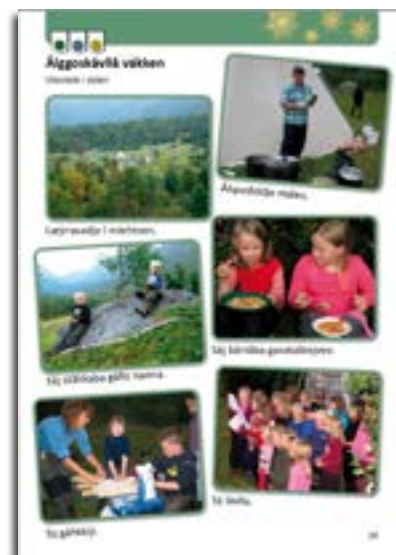
b. 19: Álggoskávllá vákken

Dát oanedum gávváreportássja l ålggoskåvlås vákken. Buorre ålggo gå galga ságastit majt li vasedam ålggoskåvllåbiejvijt/ tiebmåbiejvij. Ságastihtit majt lihpit barggam ålggoskåvlån, makkár sáme bágojt ja moallánagájt li oahppam, ja goassa dajt dáhkki adnet.

Gávváreportássja máhtta aj minsstarin jus muhtem oahppe galggi barggat 28. dahkamusájn.

ULME: OAHPE GALGGI

- duosstot, dádjadit ja adnet bágojt ja moalkedimijt majt li oahppam *Vákkijn 2* girje baktu
- låhkát ja dádjadit álkkes gárgadisájt
- ságastallat gávvájs, tevstajs ja birrusijs
- ságastallat ja subtsastit ietjasa vásádusájs

b. 20: Juhtusa vákken

Ságastit makkár juhtusa ja látte gávnnuži vákken. Soajttá oahppe juo máhtti muhtem namájt sámegiellaj? Vuoseda judosplánsjav oahppijda, muhtema ihkap dábdi dav bielev *Vákkijn 1* girjes. Gærdo/oahpásmuvá juhtusijda ja sámegiellanamájda. Javla namájt tjavvga oahppijda, ja dibde sijáv gærddot. Makkár juhtusijt li vuojnnám? Makkár ietjá juhtusijt gávnnap vákken? Makkár bájno li juhtusijn? Dánna hiehpá buoragit gærddot daj juhtusij- ja láttij jienajt majt oahppe máhtti.

Dán girjen lip adnám bágov sarvva, valla dav juhtusav aj gáhttjop *ællja*. Makkár bágo li anon dijá guovlon? Dánna aj vehi hiehpá nammadit giellasuorgij sieradusájs Sáme guovlojn, ja de lip **fágaj-gasskasasj tiemá demokratijja ja guojmmeviesátvuoda** baktu.

Ságastit makkár bájno li juhtusijn gáváj. Oahppe máhtti bájnno-plánsjav viehkken, dav gávna dánna.

Ávdás barggabihtit vijdábut, de hiehpá aj váldet maŋen *guoddelis ávddánimev*. Ságastihtit luonndovalljudagás, divna juhtusa ja sjatto li ájnasa økosysteman. Dánna gávnnu riek buorre introduksjonsvideo: <https://www.fn.no/tema/klima-og-miljoe/naturmangfold>. Oahppe máhtti buojkulvis filosoferit mij lij dáhpáduvvat jus divna snjerájt lidjin muorrodit. Dábdi gus oahppe juhtusijt ma li muorroduvva? Ságastihtit aj majt galggap dahkat jus urudisájt iejvvip miehtsijn. Gájkkásij riektá javllá ep galga juhtusijt ráfeduhttet.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:
1. Háddidallamgilpos

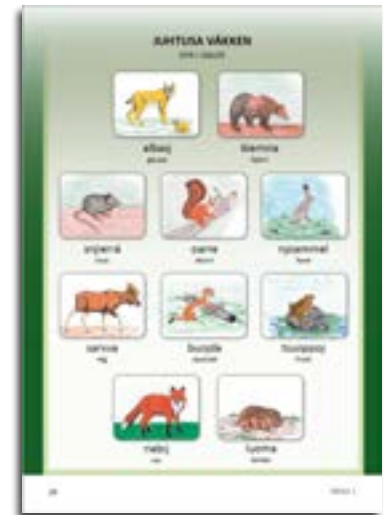
Oahppe máhtti háddidallamgilpussijn hárrjidallat ienebu juhtusij namáj. Oahppe gæhttjal háddidit avtav dajs juhtusijs plánsjan, valla ij aktak galga diehtet makkár judos. Áhpáiddje máhttá oadtjot diehtet makkár juhtusav oahppe l válljim, vaj sán máhttá viehkedit jus la dárbo. Dá ietjá oahppe galggi gæhttjalit háddidit, valla vierttiji vásstedit sámegiellaj: «*Dán la ...*» Sán gut moanná riekta, bæssá háddidit. Áhpáiddje máhttá mierredit gut galggá háddidit, vaj divna gudi sihti oadtju gæhttjalit.

2. Tšabmamstoagos

Oahppe tjuodtju biráldahkan. Akta oahppijs ráhtti gáváv judos kártájs. Báhkooahppamkártájt *Juhtusa vákken* dáhkkiji ráhttimkárttán. Jus gávva l buojkulvis snjierrá, de galggá oahppe tsamádit: «*Mán lav snjierrá*» lagámus oahppáj ietjas oalgesbielen, ja dat oahppe vas tsamát oahppáj ietjas oalgesbielen. Náv joarkká desik maŋemus oahppe l oadtjum gullat gárgadisáv, ja dav de tjavvga javllá.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet sámegiellabágov *judos*
- oahppat muhtem juhtusij namájt vákken/miehtsen
- ságastallat fágajgasskasasj tiemájs *guoddelis ávddánimev* ja *demokratijja ja guojmmeviesátvuoha*

Jus li moadda oahppe juohkusin, máhtta juohkusav juohket vaj sjaddá hiebalgis lårko oahppijs juohkka biráldagán. Dánna hárijidallá gulldalit, dádjadit ja ávddånbuktet álkkes diedádusájt.

Dáv hárijidallamav máhtta aj álggon tjadádit. Ståhkusav máhttajoarkket láttij namáj gá dat tiebmáoasse l tjadádum. Báhkooahppamkårtájt *Låtte vákken* máhtá adnet ráhttimkårttån.

3. Ståhkamlávlla

Lávllot *Biernna oadá* le buorre doajmma. Jus la diján la assto ienep gá avta lávllombáddáj, de hiehpá buoragit ståhkat ájn dán lávllagij. Akta oahppijs la biernna, sån viellit guolbbáj ja «oadá». Nuppe oahppe tjuodtju giehtalakkoj bierna birra. Gá lávlla l náhkåm, de tjuodtján biernna ja giddi avtav dajs nuppijs oahppijs. Suv gev giddiji, oadtju liehket biernna.

4. Viehkamdiktáhtta

Viehkamdiktáhtta hiehpá aj buoragit doajmman gá galggi oahppat láttij ja juhtusij namájt. Gehtja tjielggidusáv dán åhpáiddijjibagádusán 15. bielen.

5. Tjuorggat ja bájnnet

Oahppe máhtti válljit avtav jali ienep juhtusijt/láttijt majt sij tjuorggi ja bájnneji. Sij gudi bukti tjållet, tjålle namáv sámegeiellaj juhtusij/láddáj tjuorggasa/tjuorggasij vuollelin. Gahtsut tjuorggasijt sæjnnáj.

6. Mån lav, dán la, sån la

Ulmme dájna hárijidallamijn la oahppat nav ållo juhtusij namájt gá máhttelis, ja sæmme báttå hárijidallat mån lav, dán la, sån la. Oahppe oadtju guhtik tjállagav juhtusa namájn, gávåv juhtusis mij gávnnu juodosplånsjan, jali avtav báhkooahppamkårtåjs juhtusis. Ávdås dájna dahkamusájn álggá, viertti juohkka oahppe vuostak oahppat ietjas juhtusa namáv.

Oahppe tjåhkidi biráldahkan, ja adnali ietjas gávåv vaj då iehtjåda máhtti vuojnnet. Oahppe guhti álggá, galggá giejkkit ietjas ja subtsastit nuppijda makkár judos sån la, ja de galggá giejkkit oahppáj ietjas oalgesbielen ja subtsastit makkár judos jali lårde l sån. Buojkulvis: «*Mån lav biernna. Dån la sarvva*». Nuppe oahppe giejkki oahppáj mij álgij, ja javllá: «*Sån la biernna*», giejkki ietja ja javllá «*Mån lav sarvva*», ja giejkki ietjå oahppáj ja javllá: «*Dån la ...*»

De la vas ietjå oahppe vuorro joarkket sæmmilåhkáj, ja åhpáiddje doarju jus la dårbbu. Doajmma joarkká desik divna oahppe li subtsastallam. Dan lårhkáj vierttiji divna oahppe oahppat gålmmå juhtusij namájt ja gålmmå pronomena, ja

sæmmi bále hárrjiddallat vuodulasj værbbasájádimev. Máhttá aj vijdedit dáv hárrjiddallamav, madi guhkebu boadá, dadi ienep juhtusij namájt viertti mujttet. Vuostasj oahppe viertti máhttet guokta namá, nubbe gálmamá, goalmát viertti máhttet niellja jnv. Maņemus oahppe viertti gæhttjalit mujttet divna juhtusij namájt. Dát la giellahárrjiddallam mav aj dáhkki álggon dahkat. Áhpádiddje viertti álggoskávllábievviida mujttet válldet maņen gávájt juhtusijs majt la laminirim.

7. Gæhttjat filmav juhtusijs miehtsen

Gehtja oanep filmav biernas: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65013315/02-10-2015>

Gehtja oanep filmav sarvas: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65013015/20-03-2015>

Gehtja oanep filmav snjerás: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65013415/16-10-2015>

b. 21: 7. Juhtusa vákken

Dán dahkamusán galggi oahppe tjadnat bágojt ja gávájt. Viehkev gávnni judosplánsjan ávdep bielen.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Lávllot *Miehttse juhtusa*

Oahppe máhtti lávllot *Miehttse juhtusa* jali ietjá lávllagijit láttij ja juhtusij birra. Ságastihtit juhtusij ja láttij birra. Ihkap oahppe máhtti tjuorggat lávllagijida?

2. Báhkooahppamkártá *Juhtusa vákken*

Barggit báhkooahppamkártáj *Juhtusa vákken* vaj bágoj ienebut hárrjiddalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovten hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávva- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

3. Átsá juhtusijt

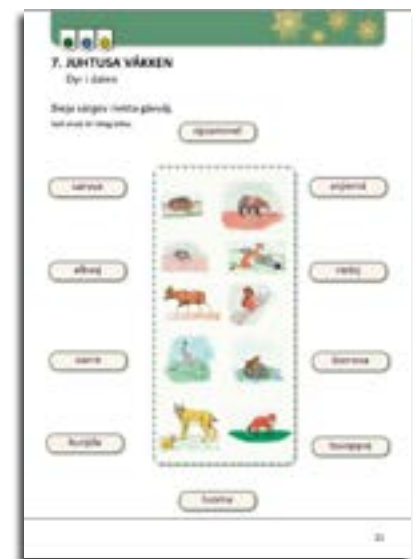
Tjuovvusin *Átsá juhtusijt* gávnnu duoddedahkamus, ja ohppe máhtti barggat ienebu bájno, juhtusij ja tállaj. Sij galggi bájnit bagádusáj milta, hárrjiddallat járggálit gárgadisájt, tjállet gárgadisájt ja subtsastit avta gávva birra. Dahkamusáv gávna [dánna](#).

5. Tsibrunkártá *Juhtusa vákken*

Tsibrunkártá *Juhtusa vákken* li buore gá galggi bágoj ienebut hárrjiddallat. Tjáleda ja lamineri kártáj. Oahppe máhtti mierkkit riekta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhki sihkkot. Dánna gávna tsibrunkártáj.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet juhtusij namájt vákken
- láhkát oanes bágojt
- tjadnat aktij bágov ja gáváv

b. 22: 8. Árvvadásá

Dán dahkamusán galggi oahppe gárgadisájt lánhkát ja árvvadásájt tjoavddet. Vuostasj ja mañemus árvvadásáv vierttiji introduserit/ gærddot ávdđál gá dahkamusájn álggi. Tjuorggasa ma li oalgesbielen gætjádalli tjoavddusájt. Tjuorggasa e tjuovo tevstájt, oahppe máhtti ruossit jali tjálestit dahkamustállav tjuorggasijda vaj álkket máhtti mánnat dajt árvvadásájt ma li gássjela.

Dájna tjoavddusijn máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes jali álles juogos.

Tjoavdos:

1. riebij
2. albasj
3. snjierrá
4. biernna
5. sarvva
6. njoammel
7. oarre

ULME: OAHPE GALGGI

- lánhkát ja dádjadit gárgadisájt sámegeallaj
- tjoavddet árvvadásájt

b. 23: Lávlla: Mán vádtsiv miehttsebálggáv

Dáv lávllagav lávllut tjuoalvisájn *Jeg gikk en tur på stien*, mij la dábđos tjuoalvis oahppijda. Lágá tevstav oahppijda, ja tjielggi man birra l lávlla ávdđá l gá lávlllobihtit.

Lávlla introduseri boahhte tiemáv *Látte vákken*.

ULME: OAHPE GALGGI

- guldalut ja oassálasstet lávllagijda

Niehtteguovsak gullu gárránisfamilljaj, valla unnep la, ja ienep bájno li gá «dábálasj» gárránisájn. Dáv láttev vuojnne ienemusát oarjelap Vuonan, valla máhttá aj vuojnnut Sáme guovlojn, sierralánhkáj láddebrehtajn, muorjebiesstagijn ja berunáhkarijn. Gávvá: Edel Monsen

b. 24: Látte vákken

Ságastihtit makkár látte gávnnuži vákken. Oahppe ihkap máhtti juo muhtem namájt sámegiellaj? Gærdo/vuosedá oahppijda láddeplánsjav. Makkár ietjá látte gávnnuži vákken? Le gus oahppe muhtem láttijt vuojnám? Makkár bájno li láttijn? Dánna máhtti oahppe adnet bájnoplánsjav viehkken, dav gávna dánna.

Válljim lip tjáhppisskunjogav mij ávdås skunjokfamiljav. Tjáhppisskunjok la stuor skunjok, unnán unnep lidnos, ja viessu nuorttalap goahttsevuovdijn. Rijkajgasskasattjat gæhttji dav rávvasin, valla Vuonan ij vuojne dav álu ja aneduvvá ájtedum sládján. Jus váldá mañjela guoddelis ávddånimev, de máhtti oahppe ájádallat mij la ájtedum sládjá. Mij la sivvan gá slájaj moattevuohta l vádán?

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Badjelin, vuollelin ja gaskan

Njálmásaj dahkamus dán bælláj la hárrjiddallat badjelin, vuollelin ja gaskan:

Gánná l giehka?

Giehka l guojkkagárega vuollelin.

Giehka l rásstá badjelin.

Gánná l skirri?

Skirri l rievssaga ja giega gaskan.

Skirri l ...

2. Rájdđotálla

Jus oahppijjuogos la dan rájen, de máhtta aj introduserit rájdđotállajt dán dahkamussaj. Áhpada oahppijjt rájdđotállajt 8 rádjáj, ja tjále buojkulvisgárgadisájt táblulj. Gatjáda dan mañjela oahppijs gánná juhtusa li. Oahppe máhtti vásstedit duola degu *vuostasj gáván, nuppát gáván* jali álles gárgadisáj:

Gárránis la vuostasj gáván.

Skunjok la nuppát gáván.

Guojkkagárek la goalmát gáván.

3. Báhkooahppamkártá Látte vákken

Barggit báhkooahppamkártáj *Látte vákken* vaj bágoj ienebut hárrjiddalli. Báhkooahppamkártá gávnnuži guovten hábmáj, akta dássju gáváj, ja nubbe gávvá- ja tækstakártáj. Dánna gávna gáktu barga.

4. Spellat bingo Juhtusa ja látte vákken

Dibde oahppijjt spellat bingo *Juhtusa ja látte vákken* vaj láttij namáj ienebut hárrjiddalli, ja sæmmi bále oadtju gærddot juhtusij namájt vákken. Dánna gávna gáktu barga.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágov *lådde*
- oahppat láttij namájt vákken sámegiellaj
- ságastallat *slájaj* moattevuodas ja *guoddelis ávddånimes*

>>>

5. Tsibrunkártá *Látte vákken*

Tsibrunkártá *Látte vákken* li ávkken gá galga láttij namáj ienebut hárijjidallat. Tjáleda ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkít riekta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

6. Spellat bræhttaspielav *Juhtusa ja látte vákken*

Spellit bræhttaspielav *Juhtusa ja látte vákken* vaj hárijjidalli ienebu láttij namáj. Oahppe aj oadtju gærddot juhtusij namájt vákken sámegeiellaj. [Dánna](#) gávna gáktu barga. Spielav máhtá adnet poasstan stasjávnnáhpádušán.

b. 25: 9. Látte vákken

Dán dahkamusán galggi oahppe gávnnat ja tjállet láttij namájt sáme- ja dárogeiellaj.

Dánna aj máhtá hárijjidallat rájddotállaj ja postposisjávnnáj *badjelin, gaskan ja vuollelin*. Gehtja 28. bielen dán áhpádidjijbagádušán.

ULME: OAHPPE GALGGI

- dábddát láttij majt vákken gávnnap
- tjállet sámegeielbágojt

b. 26: 10. Juhtusa ja látte vákken

Dán dahkamusán galggi oahppe tjuorggat ja bájnnit gálmma juhtusa ja gálmma látte vákken. Sij galggi tjállet namájt sáme- ja dárogeiellaj tjuorggasij vuollelij. inspirasjávnná ja viehke gáktu tjállet gávnni judosplánsjan 20. bielen ja láddeplánsjan 24. bielen.

Oahppe gudi dárbahti ienep hásstalusájt, máhtti dahkamusáv oadtjot, gávnnat diedojt avta látte birra ja/jali avta juhtusa birra majt li tjuorggam. Sij máhtti tjállet muhtem tjávdabágojt jali gárgadisájt tjállemgirjjáj. Manjela máhtti subtsastit nuppijda sámegeiellaj jali dárogeiellaj.

ULME: OAHPPE GALGGI

- tjuorggat muhtem juhtusij ja láttij
- tjállet juhtusij ja láttij namájt vákken sámegeiellaj

b. 27: 11. Riekta vaj boasstot

Dán dahkamusán li oahppijda lågev tjuottjodusá. Muhtem tjuottjodusá li riekta, ja muhtema boasstot. Dav majt oahppe li dá rádjáj oahppam, galggi máhttet dájna dahkamusáj barggat. Sij gávnni viehkev girjen, judosplánsjan 20. bielen ja låddeplánsjan 24. bielen.

Tjoavdos:

	Riekta	Boasstot
<i>Riebaj</i> <i>la rev.</i>	x	
<i>Biernna</i> <i>l ulv.</i>		x
<i>Jiervva</i> <i>l jerv.</i>	x	
<i>Snjierrá</i> <i>l lemen.</i>		x
<i>Sarvva</i> <i>l rein.</i>		x
<i>Skunjok</i> <i>l ugle.</i>	x	
<i>Runŋka</i> <i>l spurv.</i>		x
<i>Buojddegattsak</i> <i>la ravn.</i>		x
<i>Rástes</i> <i>la trost.</i>	x	
<i>Giehka</i> <i>l gjøk.</i>	x	

Tjadádihtit dahkamusáv aktan gå oahppe li dajna aktu barggam. Ságastihtit aj makkár vásstádusá li riekta dajda boasto diedojda.

Áhpádiddje iesj máhtta duodden dahkat *Riekta jali boasstot*-dahkamusájt tjuottjodusáj lãhkãmtevstajda, jali duon dán tiebmãoassáj. Áhpádiddje lãhkã tjuottjodusájt, oahppe guldali, ja vierttiji gávnnat jus tjuottjodusá li riekta jali boasstot. Ienni gå tjãllet, de oahppe mierkkiji riekta vásstádusájt tsibrunij vásstãduskãrttãj.

Oahppe máhtti barggat aktu jali guovtes ja guovtes. Juohkka oahppen jali juohkusin la guhtik vásstãduskãrttã. Vásstãduskãrttã gávnnu dãnna. Tjãleda hiebalgis lågov vásstãduskãrtãjs assãp árkkej, ja lamineri dajt ávddãl gå adnegoadã.

ULME: OAHPPE GALGGI

- gærddot ja oahppat juhtusij ja låttij namãjt
- lãhkãt ja tjelggit tjuottjodusãjt
- vuosedit bãhkãmãhtudagãv

b. 28: 12. Muora

Mij lip vãlljim niellja muora majt oahppe galggi oahppat, valla oahppe aj mãhtti ienep muorra namãjt oahppat. De mãhtta *Muora*-plãnsija viehkken.

Gehtja gãvãjt dãn bielen: Makkãr jahkegãvdda jãhkki oahppe gãvãjn? Mãhtti gus divna gãktsa nammadusã sãme jahkegãvdajda? Mij la kongle (*bãhtsak, bãhtsaga*) ja løv (*lassta, lasta*) sãmegiellaj? Sãgastihtit makkãr muora gãvnnuji skãvllãsaljon ja lahkusijn gãnnã oahppe árru. Gãvnnap gus sãemmi állo ja dajt sãemmi muorraslãjajt juohkka sajen Vuonan jali Sãmij guovlojn? Manen/ manen ij?

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat muoraj namãjt sãmegiellaj
- oahppat/gærddot sãmegielbãgov *muorra*

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Tjaktjagávva

Dahkat sjaddovuosádusáv la guhkes barggo, máhttelis la aj oahppijit válldet manjen skávlásalljuj jali mæhttsáj tjoakkátjit lastajt. Oahppe tjoaggi lastajt duot dát muoras massta galggi tjaktjagávájt dahkat. Avtav jali guokta tijma álggon muorajt gehtjadallat, oahppat dáro- ja sámegiellamájtt muorajda, ja tjoagget lastajt. Ruopptot klássalanján komponeri juohkka oahppe ietjas gávva. Laminerijit gávájt gá li gærggam, ja gatsostihit dajt sæjnnáj klássaladnjaj jali gáŋŋgaj. Mujte «dájddára» namáv gávva j tjallet.

2. Sáddjit muorav

Sámegielljuogos máhtta juogu aktu, jali aktan klássajn, sáddjit muorav majt galggi tjuovvot boahhte jagijt, desik 7. jali 10. klássav álliji. Oahppe máhtti duola degu muorav mihttit juohkka gidá ja tjavtja (buojkulvissan alludagáv ja biráldisáv), ja máhtti gávvit muorav gálmmi-niellji jahkáj (dálven, gidán, árra giese ja tjavtjan). Diedo muora birra majt oahppe tjoahkkiji viertti tjoagget sierra sadjáj, vaj sjaddá álkke dav gávnnat jages jahkáj. Jus áhpádiddje l tjehpppe vuorkudittjat diedoijt klássa/juohkusa muoras, máhtti oahppe tjuovvot muora ávddánahttemav máttijt jagijt. Mujte diedoijt ja gávájt mierkkit jagijn. Dát fágajgasskasasj dahkamus vaddá vuodov moatte máhtudahkaj, gatjálvisájda ja vásstádusájda, báhko-oahppamij, ja manjenagi ságastallamijda sámegiellaj. Mujttu dá gávvit oahppijit muora guoran juohkka jage.

Máhttelisvuohta sáddjimij: Adopterijihit muorav lahkusin, ja tjuovvot muora jahkejálådimev (årssyklus).

3. Dahkat nammagalbajt

Oahppe máhtti dahkat nammagalbajt majt gatsosti muorajda skávlásjaljon jali lahkusin. Nammagalba sjaddi riek tjáppe jus bájnnidum kartáŋŋajs/garra páhppáris dagá. Oahppe tjállli namáv sámegiellaj galbajda, ja hiervviji dajt tjuorggasij jali muora lastaj. Laminerijit galbajt ja giddijit dajt muorraj, vaj nuppe oahppe vuojnni buoragit.

b. 29: Muorje

Muorje li midjij ienemusájda luonndoresurssa massta gávnnu vallje lahkabirrasin, ja dánna lip vat **fágajgasskasasj tiemá guoddelis ávddánime** baktu. Muorjjit la agev doajmma majt iehttsep mijá álggoscávlábievviht/tiebmábievviht. Oahppe agev válldi manen skielutjav, jali ietjá lihtev masi muorjjiji. Dan manjela máhtti sylltit sjiivo nali iehket- jali idedisbiebbmon.

Dábálamos muorje gávnnuji muorjjeplánsjan majt gávna dánna. Mij lip válldám manen gieddemuorjjit dajna gá la dábálasj sáddijt gátguorajda aj guhken nuorttan. Ságasta makkár muorjjida oahppe lijkkuji, ja makkár muorjjit álu vákkijn gávnni. Ihkap nágin oahppe li álu manen muorjjimin? Gen siegen li muorjjimin? Dánna hiehpá gærddot nágin famillja- ja berrahij bágojt. Makkár muorjjit tjoaggi? Ájnas la ságastallat oahppij dásen.

Áhpada oahppiida muorjjimbágojt: *muorjjit/ jággñit/sarrit*.
Muorjji/ jággñi/sarri gus dán?
Lijkku muorjjit/ jággñit/sarrit?

Jus lihpit jággñim ja sarrim álggoscávlán, de la hávsskes doajmma stállogabáv fierrot ja váffalijt basset, jali váffalijt ja syltajt skávlá gievkaniin. Bagádusájt gávna dánna. Tjadáihhtit bagádusájt juo ávdán, máhttá liehket gássjelis dádjadit viehke ja hiebadime dagá. Gáhtjo oahppiijt guoradallat bagádusájt. Makkár bágojt dádjadi? Mij la bágoj sisadno? Gávnnuji gus muhtem bágo goappásj bagádusán?

Madi biebmajt russtiji, bievdev láhtji, bårri, rádjii ja bassi lihtijt, de máhtti oahppe gærddot biebbmo- ja gievkabágojt majt li juo ávddála oahppam. Máhttebihtit aj galmmedit tjihtánij jánjájt, ja stállogabáv ja váffalijt basset ietjá bieje, buojkuvissan gá barggabihtit tiemájn *biebbmo*.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahppat/gærddot duov dáv muorjjeslájav sámegeiellaj
- oahppat/gærddot sámegeielbágoj *muorjje*
- oahppat luonndoresursasj ja ságastallat *guoddelis ávddánimes*

b. 30: 13. Vákken

Dán dahkamusán galggi oahppe bágojt ja gávåjt aktij biedjat. Galggi tjállet riehta bágojt tjállemlinjajda.

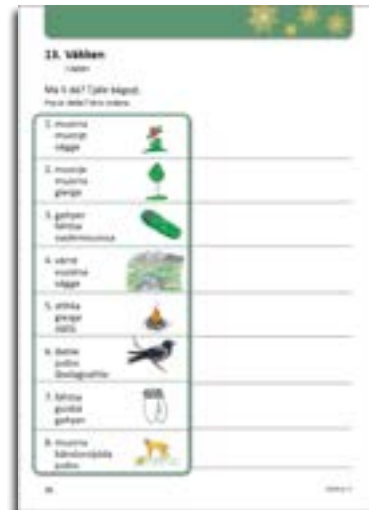
Hiehpá aj buoragit gærddot sámegielbokstávajt ja diftånñajt. Åhtsit sámegielbijenajt divna bágojn. Oahppe mierkkiji alek sátsujn sámegielbokstávajt/giellajenajt, ja diftånñajt ruoppsis sátsujn.

Dålusj skáhpe mij la ruohkum sávva amugijt ja bájke ulmutjijt buorisboahtem Čáhput:ij Oimmáivákken. Gávva: Toril B. Lyngstad

ULME: OAHPE GALGGI

- gávnnat bágojt ja gávåjt ma aktan hiehipi
- låhkåt ja tjállet bágojt sámegiellaj
- dábddåt sámegielbokstávajt ja diftånñajt

b. 31: 14. Muorje 15. Muora ja muorje

Dán bielen barggi oahppe vijdábut tiemáj muorje ja muora. 14. dahkamusán galggi dábddåt ja tjállet 4 muorjeslájaj namájt ja 15. dahkamusán galggi tjuorggat ja bájnnit muhtem muorajt ja muorjijt. Sámegiel namá galggi tjáleduvvat tjállemlinjajda.

Jus oahppe li juo oahppam dan rádjáj, de dånkki tjállembargov pč'aj biedjat. Dånna hárijidalli sámegieltastatuvrajn, ja tjállet gárgadisájt sámegiellaj. Oahppe máhtti tjállet duola degu makkár muorje ja muora gávnnuji skávllåsaljon ja vákken, makkár muorjijda lijkkuji ja e lijkku, ja jus lijkkuji muorjijda/muorjijt jnv. Vatte oahppijda álgadimviehkev gárgadisálgoj.

- Vákken li ...*
- Skávllåsaljon li ...*
- Mån lijkkuv ...*
- Mån lijkkuv muorjijda/muorjijt/bårått/jnv.*
- Mån iv lijkku ...*
- Mån iv ...*
- Mån båråv ...*

Oahppe ihkap ietja sihti gávnnat gárgadisájt majt sihti tjállet.

ULME: OAHPE GALGGI

- vuosedit báhkomáhtudagáv
- tjállet bágojt ja gárgadisájt sámegiellaj
- adnet digtála vædtsagijt ietjasa giellaåhpadimen

b. 32: Juhtusa båndorsijdan

Ságastihtit makkár juhtusa gávnnuji båndorsijdan. Oahppe ihkap máhtti juo muhtem namájt sámegiellaj? Vuoseda oahppijda judosplánsjav, muhtema ihkap dábdidi bielev *Vákkijn 1* girjes. Gærdo/oahpásmuvá juhtusijda ja sámegielnamájda. Javla juhtusij namájt tjavgga oahppijda, ja dibde sijáv gærddot. Makkár juhtusij li vuoynnám? Ihkap muhtem oahppe árru båndorsijdajn ja máhtti substsastit makkár slihtura li sijájn?

Ságastihtit makkár bájno li slihturijn gávájn. Dánna máhtti oahppe adnet bájnooplánsjav viehkken, dav gávna dánna. Gáktu jienadi juhtusa? Dánna hiehpá jienadit dajt juhtusij jienajt majt oahppe máhtti.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Háddidallamstogos

Oahppe máhtti háddidallamstáhkusijn hárrjidallat ienebu juhtusij namáj. Oahppe háddit avtav dajs juhtusij plánsjan, valla ij javllat makkár. Åhpadiddje máhtta oadtjot diehtet makkár juhtusav la oahppe válljim, vaj máhtta viehkedit jus la dárbbu. letjá oahppe galggi gæhttalit mánnat makkár juhtusav la válljim, ja vásstádus viertti sámegiellaj: «*Dán la ...*». Sån gut moanná riekta, bæssä háddidit. Åpadiddje máhtta aj mierredit gut galggá háddidit, vaj divna gudi sihti, galggi oadtjot loabev gæhttalit.

2. Tsabmamstoagos

Oahppe tjuodtju biráldahkan, ja akta oahppijs ráhtti gáváv slidor kártájs. Báhkooahppamkártájt *Slihtura båndorsijdan* dáhki adnet ráhttimkárttån. Jus gávva l buojkulvis gájttsa, de galggá oahppe tsamádit: «*Mån lav gájttsa*» lagámus oahppáj ietjas oalgesbielen, ja dat oahppe vas tsamát oahppáj ietjas oalgesbielen. Náv joarkká desik maņemus oahppe l oadtjum gullat gárgadisáv, ja dav de tjavgga javllá. Dan maņjela de nubbe oahppe ráhtti kártáv. Jus li moadda oahppe avta juohkusin, de máhtta juohket vaj sjaddi sæmmi ålos juohkka biráldagán. Dánna hárrjidallá gulldalit, dádjadit ja ávdđånbuktet álkkes diedojt. Dáv aj dáhki hárrjidallat ålggon. Stáhkusav máhtta vijdedit láttij namáj gá dat tiebmá-oasse l tjadádam.

3. Viehkamdiktáhtta

Viehkamdiktáhtta hiehpá aj buoragit doajmman gá galggi oahppat juhtusij namájt. Gehtja tjielggidusáv dán åhpadiddijbagádusán 15. bielen.

4. Báhkooahppamkártá Slihtura båndorsijdan

Barggit báhkooahppamkártájt *Slihtura båndorsijdan* vaj slihturij namáj ienebut hárrjidalli. Dánna gávna gáktu barga. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovte hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváv, ja nubbe kárttásæhtta gávva- ja tækstakártájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet sámegielbágov *biebbmoslidor*
- oahppat sámegielbágov båndorsijdda
- oahppat biebbmoslihturij namájt sámegiellaj
- oahppat guokta verba ma vuosedi juhtusij/slihturij jienajt

Ájggeguovddelis verba

- *muhkot* – å raute
- *snurrat* – å snorke
- *snijhtjot* – å knegge, vrinske, gnelle
- *mæhkot* – å breke
- *njávvgot* – å mjaue

5. Gárgadisbudáldus *Båndorsijdda*

Mij lip dahkam gárgadisbudáldusáv majna oahppe máhtti barggat madi vuorddi, poasstan stasjávnnáåhpádušán jali gá oahppe ietja máhtti válljit dájmajt. Tiebmá I båndorsijdda, ja oahppe vuojnni moadda bágo ja moalkedime majna li barggam girjen. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

6. Tsibrunkártá *Juhtusa båndorsijdan*

Tsibrunkártá *Juhtusa båndorsijdan* li ávkken gá galga bágoj ienebut hárijidallat. Tjáleda ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkit riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot ierit. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

7. Gehtja filmav slihturijs båndorsijdan

Gehtja filmav sávtsajs: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65033415/14-06-2016>

Gehtja filmav bednagijs: <http://tv.nrksuper.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR64003809/28-05-2009>

Gehtja filmav svijnijs: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65033615/21-06-2016>

Gehtja filmav gáhttojs: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65033515/20-06-2016>

Gehtja filmav gusájs: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65033315/13-06-2016>

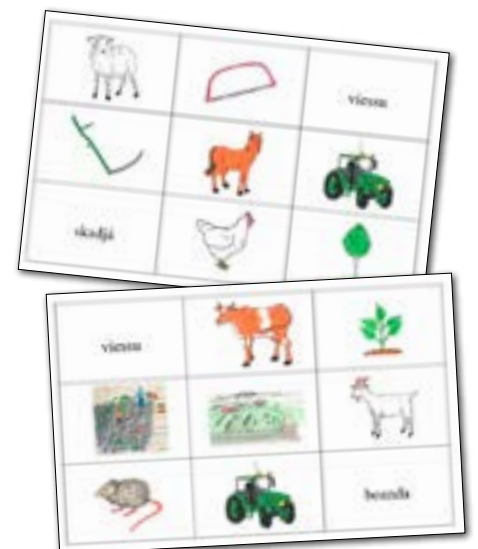
Gehtja filmav snjierájs: <http://tv.nrksuper.no/serie/eallit/SAPR65013415/16-10-2015>

Gehtja filmav hestajs: <http://tv.nrksuper.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR64004009/04-06-2009>

Gæhttjat filmav Mikkela familjas gænna I båndorsijdda: <http://tv.nrksuper.no/serie/manaid-tv-samisk-barne-tv/SAPR64011414/03-09-2014#t=38s>

8. Spellat bingo *Båndorsijdda*

Dán bingon oadtju oahppe hárijidallat ienebu bágoj ma gulluji tiebmáj båndorsijdda. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

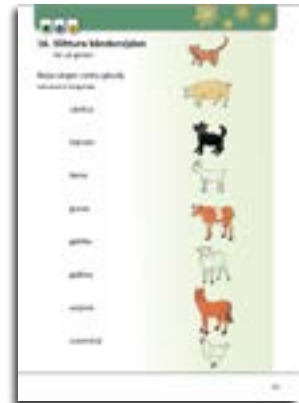
b. 33: 16. Slihtura båndorsijdan

Dán dahkamusán galggi oahppe biedjat aktij bágojt ja gávájt. Sij galggi biedjat sátsojt gávájs riekta bágojda.

Hárjjidallit bágoj *badjelin*, *vuollelin*, *gassko* ja *rájddotálla*. Jus sidá tjielggidusáv, gehtja 28. bielen dán åhpádiddjibagádusán.

ULME: OAHPE GALGGI

- vuosedit báhko máhtudagáv
- láhkát bágojt
- tjadnat aktij bágojt ja gávájt

b. 34: 17. Muv båndorsijdda

29. dahkamusán galggi oahppe tjuorggat ietjasa båndorsijdav. Gå li gærggam tjuorggat ja bájnnit, de galggi tjállet majt li tjuorggam tjállemlinjajda vuollelin. Muhtem oahppijda l nuoges ájnegis bágojt tjállet, madi ietjá oahppe máhtti gárgadisájt tjállet. Dánna viertti åhpádiddje viehkedit bágoj jus e máhte sáme bágojt dajda masi li tjuorggam.

Båndorsijdda-plánsjan gávnni oahppe inspirasjavnáv ja viehkev gávnnat gáktu riekta tjállet. Mujttádahte oahppijt at máhtti girjen viehkev gávnnat jus åhtsi. Manjutjissaj galggi subtsastit oahppeguojmmáj jali álles juohkusij. De máhtti ságastimgievlev adnet álgadimviehken bajemusán dán bielen.

ULME: OAHPE GALGGI

- tjuorggat båndorsijdav
- adnet ietjasa tjuorggasav vuodon gå subtsasti

b. 35: Lávllaga: Birra Måske Biehtárasj, Gusátjam, mån gijtáv duv...

Dá li guokta tjáppa lávllaga, ja oahppe ihkap dábddi nuppev tjuoalvisás: *Kua mi, jeg takker deg. Birra Måske Biehtárasj* la dálusj lávlla. Goappátja libá gieres mánájlávllaga.

Lågå tevstajt oahppijda, ja tjielggi sisanov lávllagijis ávddål gå lávllabihtit.

Gárgadisbudáldus Lávllaga

Dahkam lip gárgadisbudáldusáv *Vákkijn* lávllagijda. Oahppe máhtti daj barggat madi vuorddi, poasstan stasjávnnååhpa-dusás, jali gå máhtti ietja válljit dájmajt.

Dánna lip juohkám værssalinjajt guoktáj, ja oahppe oadtju dahkamussan dajt aktan budáldit. Dánna gávna gáktu barga.

ULMME: OAHPE GALGGI

- gulldalit ja oassálasstet lávllagijda

b. 36: 18. Gánná li slihtura?

Slihtura li gáhtum giesseárruhis, ja Hanssa dárbaj viehkev dajt gávnnat. Oahppe oadtju diehtet makkár slihtura li gáhtum jus tjállli bokstávajt bálggás ja tjállli dajt tjállemlinjajda. Sij tjoagge-gáhti bokstávajt Hansa-gávås. Divna slihtura ma li gáhtum gávnnuji gávåjn, valla li háddjot. Ma li daj slihturij namá sámegiellaj? Oahppe máhtti biedjat sátsov riehta bágos riehta gávåvj, jali mierkkit bágojt ja gávåjt sæmmi nummarij. Tjoahkkágiessit aktan.

Mij la sau sámegiellaj?

Mij la gris sámegiellaj?

Inv.

Jali nuppe guovlluj:

Mij la gájttsa dárogiellaj?

Mij la vuonntsá dárogiellaj?

Inv.

Dibde oahppijt hárijidallat vásstedit álles gárgadisáj. Hárijidallit ienebu bágojt gá spellabihtit bræhttaspelev *Båndorsijdda*. [Dánna](#) gávna gáktu barga. Spelav máhtta adnet poasstan stasjávnná-áhpádušan.

ULME: OAHPE GALGGI

- vuosedit báhkomáhtudagáv
- gávnnat bágojt ja gávåjt ma aktan hiephi

b. 37: 19. Ruossabágo

Oahppe ruossabágojt tjoavddi gá gávnni ma li juhtusij namá sámegiellaj. Danen gá ruossabágo li vissa guhkkudahkan, de máhtti oahppe hásstalussan gæhttalit tjállet bágojt ruvtojda viehkenævoj dagi. Dánna de vierti bliántajn tjállet.

Tjoavdos:

1.	S	N	J	I	E	R	R	Á											
				2.	G	U	S	S	A										
			3.	V	U	O	N	N	T	S	Á								
			4.	B	E	N	A												
5.	S	Á	V	T	T	S	A												
			6.	H	Æ	S	S	T	A										
				7.	S	V	I	J	N	N	E								
				8.	G	Á	H	T	T	O									
					9.	G	Á	J	T	T	S	A							
						10.	G	U	S	Á									
							11.	H	E	S	T	A							

Tjoavdosbáho: Ruonasvágge

ULME: OAHPE GALGGI

- tjoavddet ruossabágojt
- vuosedit báhkomáhtudagáv
- tjállet bágojt sámegiellaj
- hárijidallat duollatjállemav

Tjoavdosbáhko I Ruonasvágge Hábmerra suohkanin. Dán dahkamusán hiehpá gærddot tiemáv bájkkenamá. Makkár vákkij namájt máhtti oahppe sámegiellaj? Tjále aktisasj listav tábluj.

Jus lissta sjaddá oadne, de máhtti oahppe gæhttjalit gávnnat vákkij namájt kártan. Dibde oahppij oajvvádusájt buktet, ja joarke listav. Bájkkenamá li álu tjoahkkájbiejadum bágojs, ja sisanon máhtti liehket luonndonammadusá. Guoradalá namájt ja gæhttjala jus dajn li luonndonammadusá. Gávnada mij la duon dán vákke namma dárogiellaj jus li dárogielnamá.

b. 38: 20. Njálmásasj hárjjidallama

Dá li guokta njálmásasj dahkamusá, ja oahppe galggi adnet dajt majt li dán rádjáj oahppam *Vákkijn 2* girjen. Hárjjidallama li danen buorre máhttelisvuohta gærddádibmáj.

Judos-, ládde- ja muorjeplánsja máhtti aj viehken dajn dahkamusájn. Oahppe barggi guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Láhko sámegieljuohkusin mierret gáktu tjoahkkáj bieja. Oahppe vierttiji gatjálvisájt buktet ja vásstedit guhtik vuorov. Gá li gærgam goappátij dahkamusáj, de máhtti málssot ságastallamguojmev/guojmijt, vaj oadtju moaddi hárjjidallat daj sæmme dahkamusáj.

ULME: OAHPE GALGGI

- hárjjidallat dádjadit álkkes gatjálvisájt
- hárjjidallat vásstedit álkkes moalkedimij
- subtsastit makkár muorjijda lijkkuji ja e lijkku
- subtsastit makkár juhtusa ja látte árru vákken

b. 39: 21. Tálla

Dán girjen lip válljim manen válldet tállajt 0-20, valla ij la mige ávdán jus sihti barggat tállaj gitta 100:j jus oahppe li oahppam dan rádjáj. 21. dahkamusán galggi oahppe bagádusájt láchkát, tjállet tállajt ja bájnnet. Tállajt tjállli siffarij sirkkalijda.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Lågá

Mij lip dahkam gálmmá tállaplánsja: tálla 0-10, tálla 0-20, ja lågegijt 100 rádjáj. Barga tállaj buoragit ja áhpa oahppij ja gærdo gatjálvisbágov *galla*. Lågá oahppij ja gávnij klássa-lanján, ja láchkit juhtusijt, láttijt ja gávnij girjen.

ULME: OAHPE GALGGI

- gærddot tállajt 0-20
- gærddot/oahppat gatjálvisbágov *galla*

Oajvvadusá gatjálvisájda:

Galla oahppe li klássalanján?

Galla gávva li klássalanján?

Galla bievde li klássalanján?

Galla látte li 24. bielen? Na galla juolge?

Galla juhtusa li 20. bielen? Na 36. bielen?

Galla oajve ja ruojda/juolge?

Galla slihtura/juhtusa li 32 bielen? Na galla tjalme?

Galla ruojda/juolge?

Galla biele li girjen?

2. Riekknit

Dahkit riekknimdahkamusájt ja riekknimsubttsasijt. Ihkap oahppe dahki riekknimdahkamusájt nubbe nubbáj maŋŋáj gá lihpit aktan dahkam muhtem dahkamusájt tábluj?

3. Tállabingo

Spellit tállabingo. Oasstit spelav rámbuvdan, jali adnit vuodon bingobrehtav majt lip dahkam, [Bokstávva- ja báhkobingo](#).

Oahppe válljiji buojkulvissan 10 tálla 0 ja 20 gaskan, ja tjállli tállajt ietjasa bræhttaj. Åhpáiddje mierret vájk makkár tállajt, ja oahppe gæhttaj jus da tálla li ietjasa brehtajn. Vuostasj oahppe gut la ruossim divna tállajt ietjas brehtan, vuojttá.

4. Håjggát blink

Oahppe hárijidalli tállaj ja riekknimijn dán dájman. Åhpáiddje dahká listav/tabellav gánná l sadje dievddet: oahppij namájt, galla hájggåma, riekknim/tjuorga. Åhpáiddje aj áttjut 3 skielo juohkka juohkusij, ja biedjá juohkka skielluj tállav majt la válljim.

Juoge oahppijt gálmå juohkusij. Sij galggi hájggát ertarpuvsajt jali juojddá ietján skieloj sisi. Juohkka oahppe hájggát gálmmi juohkka vuoron. Loahpe l dæjvvat dav sæmmi skielov moaddi.

Oahppe galggi tjoahkkájgiesset tjuokkajt juohkka hájggåma maŋŋela, ja tjálllet vásstádusáv tabællaj. Juohkka vuoro maŋŋela galggi oahppe subttsastit nubbe nubbáj galla tjuorga li oadtjum, ja mij la dat ádá summa. Gå akta oahppe l oadtjum ádá summav, de la vas ietjá oahppe vuorro hájggát. Sån vuojttá gænnna l stuoråmus summa 10 vuoro maŋŋela, jali vuostasj oahppe 20:j (jali ietjá hiebalgis tálla).

5. Tsibrunkårtå Tálla

Dibde oahppijt barggat tsibrunkårtáj *Tálla* vaj hárijidalli tállaj. Laminereri kártájt ávddål daj barggábihtit. Oahppe máhtti mierkkit riehta vásstádusájt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot ierit. [Dánna](#) gávna tsibrunkårtájt.

b. 40: 22. Galla?

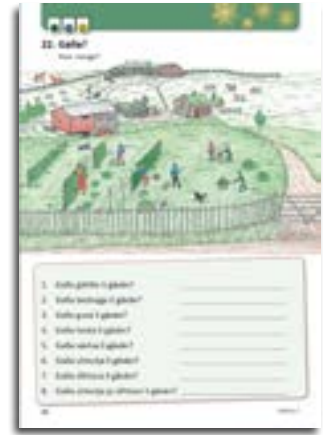
Gáván gávnnuži állu majt dâhkki lâhkât, ja oahppe galggi gehtjadit gáváv ja gatjálvisájt vásstedit.

Gærdo majt gatjálvisbáhko *galla* merkaj. Oahppe aktu barggi jali guovtes ja guovtes ávddâl tjadáihpit dahkamusáv aktan. Máhtti gus oahppe gávnadit ienep sæmmilágásj gatjálvisájt?

Gávva vuoset Holmenes merrasámij båndorsijdav Birtavären Gáivuona suohkanin. Dát båndorsijdda I akta dajs oajvveásadusájs Nuortta-Råmså dávvervuorkán. Båndorsijdda I birrusij 1850 rájes, ja vuoset gáktu lij dálusj merrasámij båndorsijdda Nuortta-Råmsån. Ienep diedo båndorsijda birra gávna dánna: <http://www.ntnm.no/Museumsanlegg/Holmenes>

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahppat/gærddot tállajt 1-20
- máhttet gatjálvisbágov *galla*
- lâhkât ja dádjadit álkkes gatjálvisájt
- hárijidallat vásstedit njálmálettat ja tjáallattat

b. 41: 23. Verba

Ávddâl gå oahppe dájna dahkamusájn álggi, de la buorre gærddot ma li verba. Áhtsit aktan buojkulvisájt sámegeilverbaj, ja tjále álkkes gárgadisájt tábluj.

Adnit gárgadisálgajt:

Mån lijkkuv ...

Mån máhtáv ...

Mån ...

Máhttebihtit aj gárgadisájt dahkat ma álggi bágujn *Mij ...*

- a)-dahkamusán galggi oahppe dievddet verbaj, madi
- b)-dahkamusán galggi ietja gárgadisájt tjállet.

Máhttebihtit tjadádit a) ja b) dahkamusájt aktan táblon gå oahppe li gærggam. Jus sidá oahppe galggi hárijidallat ienebu gárgadisájt tjállet, de máhtti joarkket tjállembargujn PC:an.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Gárgadisbudáldus Álggokávllå vâkken

Gárgadisbudáldus *Álggokávllå vâkken* hiehpá buoragit gå barggi vijdábut verbaj. Tiebmá I álggokávllå, ja oahppe oadtju oahppat moadda gárgadisá ma li tjanádum álggokávllåj. Værbba *liehket* la oajvveværbba dahkamusájn, valla oahppe aj oahppi ietjá ávkálasj verbaj. Dánna gávna gáktu barga.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- gærddot/oahppat verbajt ma gávvi álggodâjmajt
- oahppat muhtem dábálasj gárgadisálgajt/gárgadisiskonstruksjavnâjt
- tjállet gárgadisájt

2. Spellat bræhttaspelav *Álggoskávllå vákken*

Spellit bræhttaspelav *Álggoskávllå vákken* ja hárijidallit ienebu bágoj. [Dánna](#) gávna gáktu barga. Jus dahkamusáv vijdedihpit nav vaj oahppe hæhttuji javllat avtav gárgadisáv jus galggi oadtjot sirddet boalov ávdđán, de vierttiji máhttet nágin verbav. Tjále nágin verbav tábluj jus oahppe dárbahti álgadimviehke.

b. 42: 24. Majt dahkap álggoskávllån?

Vuostak galggi oahppe gárgadisálgot ja gávåjt aktan tjadnat. Vuolemusán dán bielen la sadje tjället dajt gárgadisájt majt dahki.

Dájna dahkamusájn aj máhtti PC:an barggat. Tjadádit dahkamusáv aktan.

Báhkooahppamkártå *Álggoskávllå vákken*

Máhttebihtit adnet dajt báhkooahppamkártájt vaj hárijidalli ienebu verbaj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

Báhkooahppamkártájn li dárogiel- ja sámegieltevsta.

ULME: OAHPE GALGGI

- biedjat aktij bágov ja gávåv
- láhkåt ja tjället álkkes gárgadisájt
- máhttet muhtem sámegielverbajt

b. 43: 25. Gávå

Åhpádiddje viertti árvustallat gáktu dahkamusájn galggá barggat, ja makkár oahppe dájna máhtti barggat. Oahppe galggi tjället gárgadisájt ma gávåjda hiehpi. Åhpádiddje árvustallá jus oahppe galggi barggat aktu, jali jus galggabihtit gárgadisájt aktan barggat táblon.

Jus válljibihtit dahkamusáv aktan tjadádit, máhtti oahppe oajvvadit gárgadisájt ma gávåjda hiehpi. Dáv máhtti dahkat sámegiellaj ja dárogiellaj. Jus oajvvadusá li dárogiellaj, de máhtta åhpádiddje oahppij juohkusin «guollit» vaj tjoahkki sámegielbágojt majt máhtti adnet. Buojkulvis: Mij la *gutt* sámegiellaj? Mij la *å spise* sámegiellaj? Dan láhkáj máhtti divna oahppe oadtjot viehke dit tjoavddet dahkamusáv juska dal e divna bágojt máhte.

ULME: OAHPE GALGGI

- tjället oanes gárgadisájt sámegiellaj
- ságastallat gávåjs, tevstajs ja lahkabirrusijs

b. 44: 26. Tjállet

Dán dahkamusán galggi oahppe juohkka gávváj gárgadisájt tjállet. Sij máhtti adnet gárgadisálgojt ruvton jus la dárbbu. Oahppe vierttiji diehtet gárgadisálgo li álu anon njálmálattjat ja tjálalattjat, dajnas la buorre dajt oahppat.

Madi oahppe barggi dahkamusájn, hiehpá aktelasj árvustallat juohkka oahppev. Ságastalá juohkka oahppijn ja ságasta oahppe tjálasj ávddánimes fágan. Dibde oahppijt ietja subtsasti majt li oahppam ja majt dábddi máhtti. Vatte sidjij guokta konkrehtta «dahkamusá» maj fokuseriji gá tevstajn vijdábut barggi. Gehtja ienebu aktelasj árvustallamis 1. kapihttalín.

ULME: OAHPE GALGGI

- tjállet gárgadisájt gávváida
- hárjjidallat bágojt sájdáit riehta

b. 45: Vahkkobiejve

Åhpa/gærdo vahkkobiejvijt. Tjadáda gatjálvisájt ságastallam-gievlijn ja dibde oahppijt álles gárgadisáj vásstedit.

Makkár biejevve I uddni? Uddni I ...

Makkár biejevve Iij iektu? Iektu Iij ...

Makkár biejve I idet? Idet la ...

Gáritjis *Vahkkobiejve* la riek buorre gá galga gærddot/oahppat vahkkobiejvijt. Oahppe ja åhpadiddje tjuodtju madi aktan javlli:

mánnodak, dijtak (divna spædtju giedajt gálmmi)
gasskavak, duorastak (divna duolmmu gálmmi)
bierjedak, lávvodak (divna gahppi gálmmi)
sádnåbiejevve, (divna spædtju guokti, duolmmu guokti ja gahppi guokti ja hiejtti náv:) mii ep dagá majdik!

Suohtas la oahppijda gærddot dáv gáritjisáv moaddi, ruvábut ja ruvábut juohkka bále.

Kloahkka:

Divna oahppe máhtti oahppat gáktu gatjádít klåhkav, ja gáktu vásstedit álles tijmav, ja soajttá bielletijmav aj.

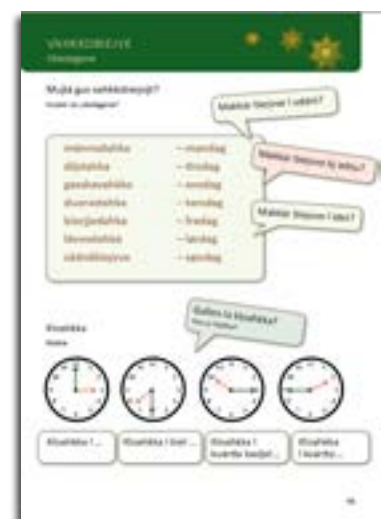
Gallen la kloahkka?

Kloahkka I ...

Kloahkka I biel ...

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat/gærddot vahkkobiejvijt sámegeiellaj
- oahppat klåhkav sámegeiellaj
- tállaj ájgev nammadit
- máhttet vahkko- ja kloahkko-bágojt sámegeiellaj
- ságastallat ja subtsastit dáhpadusájs ja plánajs
- hárjjidallat bágojt sájdáit riehta

Áhpádidje viertti árvustallat jus oahppe máhtti oahppat ienebu kláhka birra. Sij gudi máhtti kláhkav dárogiellaj, máhtti aj dav oahppat sámegiellaj.

Buorre l álgget vahkkobievvij ja kláhkajn juohkka sámegieltijma. Maŋenagi máhtta vijdedit gatjálvisájt máno, jábij ja dálgijn. Ihkap máhtti oahppe ietja liehket «udnásj áhpádidje» ja juohkusa ávdán gatjádallat dájt gatjálvisájt. Buorre jus oahppijn la lista gieda ávdán vahkkobievvij, máno, jábij ja dálkij, ja sujna lista gieda ávdán gut gatjálvisájt buktá. Dákkár listav gávna [dáanna](#).

Ájggeguovddelis gatjálvisá:

- *Makkár biejuve l uddni?*
- *Makkár biejuve lij iektu?*
- *Makkár biejuve l idet?*
- *Makkár mánno l dálla?*
- *Makkár mánno l boahhte mánno?*
- *Makkár mánno lij vasse mánno?*
- *Gallát biejuva l uddni?* (Jus oahppe li oahppam rájddotállaj 31 rádjáj sámegiellaj, ja jus ælla ájn dajt oahppam, de la dát buorre hárijidallamvuohke.)
- *Makkár jáhpe l dálla?*
- *Makkár dálkke l uddni?*
- *Majt galga dahkat idet/lávvodagá/báttán/giesseloaben?*

b. 46-47: 27. Álggokávlá tiymmaplánan

Dát dahkamus máhtta liehket hástalussan. Áhpádidje hæhttu iesj árvustallat gaktu galggabihtit dajna barggat, ja guhtimusj oahppijs dajna máhtti barggat.

Gá tiymmaplánan tjadáda, máhtti divna oahppe oassálasstet. Tevstan dábdde oahppe dájmajt ma li oahppása gá girijjn li barggam, ja juojddá ietján mij la ádá. Sij gærddu bágojt ja moalke-dimijt, hárijidalli láhkát ja ávdánahtti ietjasa láhkámdádjadusáv. Jus ietja galggabihtit álggokávláv, de máhtta dát tiymmaplánan buorre álggo gá galggabihtit sisanov buohtastahttet ja ságastit plánaj ja vuorddemusáj birra. Jus lihpit juo álggokávlán læhkám, de hiehpá ságastit oahppij ietjasa átsádallamijs ja vásádusájs. Ihkap lij diján sæmmilágásj tiymmaplánan muhtem sæmme dájmajt?

Kloahkka subtsas dássju álles ja bielle tiymajt vaj ij dahkamus nav gássjel sjatta. Ávdál gá oahppe bargov tjoavddegáhti, de la buoremus gærddot tállaj 39. bielen ja biejuvjt 45. bielen. Buoremus la aj introduserit/gærddot kláhkav, álles ja bielle/lahkke tiymav sámegiellaj. Viertti aj tjelggit sieradusáv *dijstahka - dijstaga, gasskavahkko - gasskavahko* ja *duorastahka - duorastaga*. Dási vierttiji divna oahppe máhttet oassálasstet.

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdedit ietjasa láhkámtjehpu-dagáv ja láhkámdádjadusáv
- gærddot/oahppat kláhkav sámegiellaj
- gærddot biejuvjt
- tállaj ájgev nammadit
- láhkát ja dálkkut tabellav
- ságastallat ietjasa vásádusájs ja/jali ietjasa plánaj

>>>

Gå gærdo bievjijt, de la gáritjis vahkkobievjij (gehtja 45. bielen dán áhpadiddjibagádušan) suohtas doajmma. Oahppe gudi li gievrá njálmálatjtat máhtti dahkat 27 b) dahkamusáv 47. bielen.

b. 47: 28. Siejnneavijssa

Dahkit siejnneavijssav aktan. Vállji nágin gáváv álggokávllábievjijš/ tiebmábievjijš ja dahkit tevstav gávájda. Dibde oahppijjt buktet oajvvadusájt gávávátækstaj juohkka gáváváj. Adnit digitálatáblov madi barggabihhtit, vaj oahppe máhtti vuojnnet gáváv ja tevstav sæmme bále.

Gå dájna lihpit gærggam, de lijmmijjt gávájtt ja gávává-tevstajtt garrapáhppárij. Laminieri jali bieja kontaktpáhppárav badjel vaj siejnneavijssa bissu guhkev. Gatsosta siejnneavijssav klássaladnjaj, jali avta sadjáj gánná áhpadiddje ja oahppe vuojnni. Siejnneavijssa I buorre mannomujtto oahppijda. Ietján máhttebihhtit aktan dahkat mujttogirjev Book Creator:an.

Gávávareportássjav 19. bielen máhtttá adnet minsstarin ja inspirašjávnnán. Dáv vuodon máhtti oahppe ájádallat ma li dábdomerka buorre gávávareportássjav. Tjoahkkájgiessit aktan. Dán láhkáj sjaddi oahppe jasska mij dahkamusávnuorddá. Máhttebihhtit aj aktan hábmedit muhtem álkkes árvustallamgájbbádušájt, duola degu:

1. Tevstan viertti bajelttjála mij hiehpá.
2. Galggi binnemusát 6 gáváv.
3. Divna gávávajn galggi gáváváttevsta.
4. Divna gárgadisá álggi stuor bokstávavn ja tjuokkavn maŋŋutjissav.
5. Akta gávávájš viertti vuosedit ...

Gávnnuui moattelágásj vuoge gáktu dahkamusáv hiebadit. Muhtem oahppe ihkap dárbahe vehi dárjav vaj bukti álkkes tevstajtt tjállet. Sij máhtti barggat iesjrádálattja guovtes ja guovtes madi áhpadiddje tjállá dáj nuppij oahppij siegen. Oahppe gæenna I máhtudahka, máhtti gæhttjalit dahkat siejnneavijssav jali girjev BookCreatorin. Dán máhtá aj differensierit, duoddit ienep gájbbádušájt dajda oahppijda tjállemtjehpudagáj.

Tevsta majt oahppe dahki máhtti liehket vuodon árvustallam ságastallamij. Gehtja ienebu máhtudakmihtojs ja aktelasj árvustallamis 1. kapihttalín.

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat tevstajš ja gávávájš
- adnet digitála vædtsagijtt tjálalasj barggaj
- tjállet oanep tevstajtt ma diededi, subtsasti ja gatjádi

b. 48: Oahppe álggokávlán

Dánna subtsasti oahppe gávájn ietjasa vásádusájs álggokávlás. Dát galggá mávtástuhttet ja viehkedit vaj duv oahppe máhtti subtsastit ietjasa vásádusájs ja átsádallamijs álggokávlábiejvijs/tiebmábiejvijs. Majt máhtti oahppe ietjasa álggokávlás giehttot? Ma lidjin manen vuossan? Gáktu lij læjrrasadje? Majt lijkkujin/ettjin lijkku? Majt li oahppam? (bágojt, gárgadisájt, histávrváv, bájkkenamájt jnv).

Dibde oahppijt girjev adnet viehkken jus dárbahti. Vatte oahppijda gárgadisálgajt duola degu:

- Mån lijkkuv liehket ...*
- Mån iv lijkku liehket ...*
- Mån ...*
- Muv vuossan la/li ...*
- Vákken la/li ...*
- Miehtsen li ...*
- Suohtas lij stáhkát/muorjijt/oadet lávdagoaden ...*
- Mån lav oahppam ...*

ULME: OAHPPE GALGGI

- subtsastit ietjasa vásádusájs ja átsádallamijs
- adnet dajs bágojs ja moalkedimijs majt li oahppam madi li barggam *Vákkiin 2* girrijn

b. 48: 29. Ma li gávrán?

Adnit álggogáváv 5. bielen vuodon gá ságastallabihtit. Guovtes ja guovtes oahppijs máhtti vuostak gává birra ságastit, ja loahpe I gávádallat ja iesj «suognat» gáváváj.

Moadi lip átsádallam gá buohtastahttep ávdep bálijn gá gáváváj lij tiebmá, de la ávddánam: Oahppijda I dálla álkkep ságastit, sijájn la stuoráp báhkoboanndudahka ja ienebu subtsastit. Gá manemus dahkamusájn hiejttep barggat *Vákkijn 2* girjen, de hiehpá sæm-mi bále aktelasj árvustallamiijn gánná fokuserip njálmálasj gielav. Dibde oahppijt siegen árvustallat ietjasa gielalásj ávddánimev. Lej gus álkkep subtsastit gávás dálla? Lej gus juoga mij lij gássjel? Manen?

Muhtem oahppe li ihkap riek ávddánam dán gávdan, iehtjáda ælla nav ávddánam. Ienemusá huoman dábdidi sij li *juojddá* oahppam, ja juojddá máhtti buorebut dálla ienni gá álgijda tiemájn. Dáv ávddánimev la ájnas tjalmosit vaj oahppe ietja dádjadi sij ávddáni. Ávddánibme I ájnas mávtástuhttemfaktávrrá joarkket giellabargujn.

Ávkálasj la aj ságastallat giellaoahppamis, ja dibdet oahppijt ájádallat majt li barggam ietjasa bargon. Majt li oahppam madi lihpit barggam *Vákkijn 2* girrijn? Makkár dahkamusáj lijkkujin barggat? Manen? Le gus siján favorittbielle girjen ja favoritt-doajmma álggon jali sinna? Gáktu jáhkki buoremusat oahppi? Dát sjaddá ávcken dunji áhpádiddjen gá galga gárvedit ja hieba-dit ádá tiemájt ja áhpádimgárvvidusájt. Gehtja ienebu 1. kapihtalin, aktelasj árvustallamin.

ULME: OAHPPE GALGGI

- adnet dajs bágojs ja moalkedimijs majt li oahppam madi li barggam *Vákkijn 2* girrijn
- ságastallat gávávás, tevstajs ja lahkabirusijs
- vuosedit ietjasa njálmálasj máhtudagáv
- oassálasstet árvustallamijs ja ájádallat ietjasa oahppamis ja giellaávddánimes
- tjoahkkágiesset ja hiejtet bargujn *Vákkijn 2* girrijn

Gærddomdahkamus

6. tjuovvusin la gærddomdahkamus masi oahppe dábalattjat lijkkuji. Hiehpá buoremusat álggodoajmman skávllásaljon tjáppa gidábiejve, valla dáhkki aj ietjá aktijvuodajn. Lijkkup tjadádit dáv dájmvav luonndobálggán (natursti) jali láhtton (løype) skávllásaljon.

Mij lip oajvvadam 12 dahkamusá. Juohkka dahkamusán li gálmma vásstádusalternatijva. Juohkka juogos oadtju vásstáduskártáv, ja dáv galggi mañen divna pástajda. Mij lip differensierim vásstáduskártájt vaj gávnnuji guovten variánntan: akta variánnta oahppiida gudi bukti tjállet, ja variánnta sidjij gudi e ájn buvte tjállet, ja dárbo I hiebadit. Máhtti aj vásstedit ja ruossiji riehta alternatijvav. Jus lågenanguokta dahkamusá sjaddi ilá állo, de máhttebihtit válljit dajt dahkamusájt majt sihtabihtit adnet.

DÅJMA/TIEBMÁ

Dállit

Gå galggap dállit, de máhttep ságastit majt dárbaHIP gå galga dáláv tsahkkidit. Máhttep vuosedit dav man birra ságastip jali viedtjat dav ja vuosedit. Dan láhkáj dádjadi oahppe buorebut majt miejnnip.

Gæhttjala aktiviserit oahppijt gatjálvisáj sámegiellaj. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadásájt ruvton oalgesbielen. Gatjáda dajt sæmmi gatjálvisájt dárogiellaj dárbo milta.

Konkrehtta dállåbarggo máhttá liehket tjoahkkít oahppij juohku-sav dállitjit. Dánna máhttá kombinerit praktihkalasj dájmajt giella-hárjjidallamij, ja sæmmi bále dibddet oahppij oadtjot átsådalla-mij mij gullu **fágajgasskasaj tiemájda**. Gatjáda oahppijs majt dárbaHIP gå galggap dáláv tsahkkidit, ja gáhttjot viedtjat dajt. Dibde oahppijt subtsastit majt li viedtjam. Luondulasj la mañjela bagádallat ja hárjjidallat praktihkalattjat gåktu dállåsajev dahkat ja gåktu oadtjot dáláv buolátjit, ja ij ietjas vahágahttet (*álmuk-varresvuohka ja iellemrijbadibme*). Sæmmi bále máhttep oahppij-da oahppat luonndodáj dov (dállit ieme dállåsajen, ij dássjev biejsstet luondov, usjudallat vaj ij buollá, gáhttit vahágahttemis) ja ságastit njuolgadásájs gåktu dáláv tsahkkidit. Dánna lip *guoddelis ávddånime ja demokratijja ja guojmmeviesátvuoda* baktu. Mákso máhttá liehket márfijt dálån basset.

Dát dállådahkamus máhttá aj doajmmat praktihkalasj oassen luonndobálggán (gehtja ienebu 38. bielen).

Dállåkáffa | sá má! Ij la mige buorep dállåkáfas gå ulmusj la luondon. Gåvvå: Edel Monsen

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahppat bágojt majt dárbaHIP gå dállip
- gulldalit, dádjadit ja adnet álkkes dállå gárgadisájt
- ságastallat fágajgasskasaj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj átsådallamijt mij gullu dajda

Ájggeguovddelis bágo: Gehtja gåvvå báhkolistan 6. bielen girjen jali *Álggoskåvllå*-plánsjan

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Majt dárbaHIP gå galggap dállit?*
- *Mij dárbaHIP giergijit, biessijit, muorajit ja rissijit.*
- *Máhtá gus viedtjat ...?*
- *Gut vissjá viedtjat ...?*
- *Visjá gus viedtjat ...?*
- *Gut máhttá ...?*

ÁVDDÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Álggoscávlá tijmmaplánav jali gárvidusáv tiebmábæjvváj (biejvijda) viertti tjáledit, laminerit ja gatsostit dállásaje lahka mij la luondulasj tjáhkanimsadje. Tijmmapládna máhtta liehket sámegeillaj ja dárogeillaj.

Viertti gatsostit *Dállit-* ja *Álggoscávlá-*plánsjajt ja báhkolistav *Læjrrasaje bargo ja dájma vákken*, vaj æjgáda gudi sihti oassá-lasstet vuojnni, ja oahppe ja áhpádiddje aj.

Jus lihpit oajvvadam vuorrasap oahppe galggi dramatiserit subttasav *Bárråmbåddå vákken* ja ávddånbuktet nuoramusájda, de la ávkálasj låhkåt ja ságastit subttasasa birra oahppij juo ávdån, vaj oahpásmuvvi sisadnuj.

DÁJMA/TIEBMÁ

Læjrrasajen

Madi lip dállågátten tjoahken, de máhttep ságastit ma gávnnuji læjrrasajen, gånna hivsiga li gåssta máhttep tjátjev viedtjat jnv. Ságastallama máhtti boahdet luondulattjat, jali doajmma mij la juo gárvedum. Guovtes ja guovtes máhtti ságastallat, jali smáv jali stuoráp juohkusijn. Máhttebihtit aktiviserit oahppij gielalattjat ja gatjálvisájt buktet sámegeillaj. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadusájt ruvton oalgesbielen. Gatjáda sæmme gatjálvisájt dárruj jus la dárbbu.

Læjrrasajen la aj luondulasj áhpádit oahppijda **gájjkásij riektás**. Jus lihpit juo ságastam dan birra klássalanján (gehtja 5. dahkamusáv), de hiehpá gærddot ja gæhttalit majt oahppe mujtti.

ÁVDDÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Adnit báhkobánŋkakártájt gieda ávdån ja adnit dajt gaktu l ávdebut tjielggidum. *Álggoscávlá-*plánsija máhtta aj liehket ávkálasj viehkenævvo.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet bágojt dajs ma gávnnuji læjrrasajen
- ságastallat fágajgasskasasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj átsådallamijt ma gulluji dajda
- gulldalit, dádjadit ja adnet álkkes gárgadisájt læjrrasajes

Ájggeguovdelis bágo: Gehtja gávva báhkolistav girjen 6. bielen jali *Álggoscávlá-*plánsjan.

Ájggeguovdelis gárgadisá:

- *Mij la dát?*
- *Ma li dá?*
- *Mij/ma la/li læjrrasajen?*
- *Læjrrasajen la/li ...*
- *Subtsasta majt læjrrasajen vuojná*
- *Gånna l div tjubuk/låvdagoahte?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Gånna l hivsik?*
- *Mujte val giedajt bassat!*
- *Dálla l bárråmbåddå!*
- *Majt dán bårå?*
- *Mån båråv ...*
- *Majt dán sidá?*
- *Mån sidáv ...*
- *Gijtto biebmojs!*
- *Viehkedaste mov*

DÁJMA/TIEBMÁ

Vuossan

Madi tjáhkudallap lávdagoaden/tjubugin jali dállágáttén, de máhttep ságastit ma li vuossan. Ságastallama máhtti boahdet luondulattjat, jali doajmma mij la juo gárvedum. Guovtes ja guovtes máhtti ságastallat, jali smáv jali stuoráp juohkusijn.

Máhtá oahppijt aktiviserit gielalattjat ja gatjálvisájt buktet majt vierttiji vásstedit. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvva-dusájt gatjálvisájda ruvton oalgesbielen. Vuossa aktan dárbbagij la buorre vuodo ságastallamij. Ráhtti vuossas avtav dárbbagav ájgen ja gatjáda mij la dat, makkár bájno l danna jnv. Gatjáda sæmme gatjálvisájt dárogiellaj jus la dárbbbo.

Báhkobáŋŋkakártá jali *Álggokávllá*-plánsja máhtti doarjjan jus nágin oahppijs dárbbahi.

ÁVDDÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Gárveda «illustrasjávnnávuossav» gánná li dábálasj dárbbaga gá galggi mannuj biejev jali idjadittjat. Ane aj báhkobáŋŋkakártájt ja *Álggokávllá*-plánsjav gieda ávdán.

DÁJMA/TIEBMÁ

Luonndobálges

Dát la praktihkalasj ja fágajgasskasasj doajmma masi ienemusá oahppijs ávvudalli. Dájma viertti gárvedit buoragit juo ávdán. Oahppe barggi juohkusijn (3-4 oahppe juohka juohkusin) ja vierttiji aktan barggat gá tjoavddi duov dáv dahkamusáv. Luonndobálges (natursti) máhtá tjadáduvvat dássju teorehtalásj dahkamusáj, jali kombinasjávnná teorehtalásj ja praktihkalásj dahkamusáj.

Buojkulvissan praktihkalasj dahkamusá: sarrit gáhpádievav, áhtsát 5 mierredum giedjega, páhkkit vuossav, sággárav vuollat jali tjoahkkit «dállámuorajt» ja tsahkkidit dáláv. Máhttelis la aj fysalásj hástalusájt, buojkulvissan guohtsat gierge nali, gahppadit jágátja badjel, starjjat (balansere) duoge nanna jali suogŋat muora vuolev mij la lággam. Oahppamulme, bágo, moalgedime ja gárgadisá báhti sisanos ja gáktu gárvidus tjadáduvvá, dánná l dássju máhttelis juo ávdán ságastit gájkásattjat.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet bágojt dajs ma gávnnuji letjasa vuossajn
- gulldalit, dádjadit ja adnet álkkes gárgadisájt ietjasa vuossa birra
- hárijidallat rádjat ietjas vuossa sinna ja vuossa birra
- oadtjot praktihkalasj átsádalla-mijt mij gullu fágajgasskasasj tiebmáj *álmukvarresvuohŋa ja iellemrijbadibme*

Ájggeguovddelis bágo: Gæhttjat gávva báhkolistav girjen 6. bielen jali *Álggokávllá*-plánsjan.

Ájggeguovddelis gárgadisá

- *Gánná l duv vuossa?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Mij la duv vuossan?*
- *Ma li duv vuossan?*
- *Vuossan la/li ...*
- *Le gus dujna ...vuossan?*
- *Muv vuossan li fáhtsa, hullo-gænsis, hullobávsá, oadem-vuossa, niesste, nijbbe, gukse ...*

ULME: OAHPE GALGGI

- aktan tjoavddet duov dáv dahkamusáv
- hasodit ietjasa fysalásj, gielalásj ja sosiálasj
- adnet gielav duon dán aktijvuodan
- dábddát/máhttet láttij/sjattoj/ juhtusij namájt

Mujte: praktihkalasj dahkamusá gájbbedi ienep ressurspersávnađt gá dájmajt tjadádihipit. Ihkap diján li æjgáda jali ietjá berraha gudi sihti viehken muhtem pástajn? Gárvedit ja tjadádit luonndobálggáv (natursti) boahotá dassta gáktu oahppijuogos la biejadum tjoahkkáj. Jus divnajn oahppijn juohkusin la sámeigiella, máhtti divna diedo ja bagádusá liehket sámeigiellaj, valla e máhte ilá gássjela liehket. Oahppijuohkusijn gánná muhtem oahppijn la sámeigiella ja iehtjádijn ij la, máhttá dahkat dahkamusájt/bagádusájt dárogiellaj ja sæmme sámeigiellaj. Juohkusa ma aktan barggi vierttiji liehket «rájnna» giellajuohkusa, ja sámeigieloahppe vierttiji oadtjot ietjasa dahkamusájt ja bagádusájt sámeigiellaj. Praktihkalattjat máhttá tjoavdeduvvat jus dahkamusárkajn la sámeigiella árka nuppen bielen ja dárogiella vas nuppen. De máhtti åhpadiddje/viehkke ålkkeslåhkáj hiebadit dahkamusájt duon dán juohkusij gá årkav jårggåla.

ÅVDDÅBARGGO/ÅHPADIMNÆVO

Tjuovvusin *Vákkijn 1* girjen gávna oajvvadusájt dahkamusájda majt máhtá luonndobálggán (natursti) adnet. Dahkamusájt hæhttu hiebadit dan sadjáj gánná galggabihtit liehket, valla mijá oajvvadus máhttá liehket buorre ålggo. Buorre I laminerit dahkamuskårtájt ja duov dáv majt galggabihtit ålggon adnet.

DÅJMA/TIEBMÁ

Biebbmo

Idedisbiebmo

Bårråmbåddå

Gasskabiejvve

Iehkedisbiebbmo

Olmåivåkke skåvlån la agev 9. klåssa åvdåsvåsståduos málestít divnajda gudi oassålassti ålggokåvlån. Vuostasj biejeve I dábålattjat «juppsa», ja divna gudi oassålassti vålldi malesåbnnasijt manjen, ja de gárvedi 9. klåssa biebmojt. Nuppe biejeve de skåvllå mákså biebmojt. Våkken málesti dábålattjat lippa- jali sávtsa- biergov lahkusis.

Småvskåvlån máhttá aj miján liehket biebbmo tiebmán. Máhttep ságastit dajs biebmoms majt båråp ja ihkap ietja gárvedit idedisbiebmov, lunsjav jali iehkedisbiebmov.

Tjoahkkim lip muhtem ålkkes biebbmobagådusájt majt máhttebihtit adnet jus hålijdihipit russtit biebmojt nuoramus oahppij siegen. Ulmutja agev lijkkuji varås svelajda, våffalijda jali gåhkojda majt dålån basá. Bagådusájt gávna dånna. Ihkap sihtabihtit aj gæhttjalit vuojav dahkat? Ij gájbbeda nav ållo vædtsagav ja ij la gássjel. Ålkkes bagådusáv gávna dánna: <https://margitvea.no/oppskrifter/smor-dere-med-talmodighet/>

ULME: OAHPPÉ GALGGI

- oahppat bågojt ja ålkkes gårgadisájt ma gulluji båråmijda
- oadtjot praktihkalasj åtsådallamijt gáktu biebmoms russtit ålkkeslåhkáj luondon
- ságastallat biebmoms birra ma lahkusis båhti ja guoddelis åvddånahttemis

Åjggeguovddelis gårgadiså:

- *Makkår biebbmo li duv vuossan?*
- *Mujna li ...*
- *Le gus nælggomin?*
- *Le gus ...?*
- *Lev./Iv la.*
- *Majt sidå?*
- *Mån sidåv ...*
- *Sidå gus ...?*
- *Sidåv.*
- *Majt jugå?*
- *Mån jugåv ...*
- *Majt bårå?*
- *Mån båråv ...*
- *Lijku gus ...*
- *Mån lijkkuv*
- *Råja munji ...*
- *Gijtto biebmoms*

>>>

Bårádahttijn máhttep ságastit makkár biebmō ja nieste li maŋen, jus lip gájkkámin jali nælggomin, majt sihtap bárrát ja juhkat jnv. Dási máhtti juo gárvedum dahkamusá, jali ságastallat gá la luondulasj. Buvte gatjálvisájt majt oahppe gæhttjali vásstedit.

Nuoramusájda máhttá liehket buorre gullat gatjálvisájt sámegeiellaj ja dárogeiellaj. Gærdo sámegeiellaj ávddál gá dárbbō l gatjádít dárogeiellaj. Gehtja oajvvadusájt ruvton ávdep bielen. Oahppe e dárba-ha oahppat divna moalkedimijt dálla, valla dábddát gatjálvisájt ja vásstedit álkkesláhkaj.

DÁJMA/TIEBMÁ

Lávllaga ja stáhkusa

Miján la agev lávllom- ja stáhkambáttá sæhkálakkoj gá lip álggōskávlán. Moattes oahppijs lijkkuji stáhkamtijmajt, ja vuorrasamos oahppijn la ávdásvásstádus stáhkát ja hávsskudallat nuorabuj, álggōskávlá suohttasamos dáhpádus. Dakkár dájmajt viertti juo gárvedit ávddál álggōskávlá.

Mijá skávlán juohkep gasskadásegij- ja/jali nuorajskávláoahppijit juohkusijda. Oasse ávddábargos ávddál álggōskávlá galggi juohkusa gárvedit dájmajt massta sihti ávdásvásstádusáv válldet ja tjadádit smávskávlájn. Javllap juohkka juogos viertti gárvedit binnemusát 3 sierra dájma ma galggi vihpat birrusij 45 minuhta tjoahkkáj. Jus ij la máhttelisvuohta segadit álldarijt nav gáktu mij, de máhtti áhpádidje ietja gárvedit ja tjadádit muodugasj dájmajt.

Gáktu organiseri ja gárveda bohtá dassta man állo oassálassti, ja gáktu oahppijjuogos la biejadum tjoahkkáj mij gullu álldarij ja giellaj. Dij ietja vierttibihitit árvustallat gáktu tjalmostahttebihitit sámegeielav dáj stáhkusij- jali dájmaj báttájn. Sámegeieloahppe gasska- ja nuorajdásen máhtti jus sihti lávllot sámegeiellaj, jali stáhkát álkkes giellastáhkusijt smávskávlá sámegeieloahppij siegen. Juohkusin gánná li dássju oahppe gudi sámásti, máhtti divna stáhkusa, lávllaga ja dájma sámegeiellaj jali oasse sámegeiellaj. Segadum juohkusijn vierttiji sámegeieloahppe oadtjot sæbrrat stáhkusijda ja dájmajda «dáj nuppij» siegen. Sámegeieláhpádidje máhtti ihkap gárvedit avtav jali ienep dájmajt ma divna tjadáduvvi sámegeiellaj, oahppe aj gæenna ij la sámegeiella.

ULME: OAHPPE GALGGI

- gielav adnet duon dán aktijvuodan
- oassálasstet dramatiserimin jali liehket gæhttje gá nuppe dramatiseriji
- hasodit ietjasa duon dán láhkáj, buojkulvissan fokuserit ja mujttet bágojt/moalgedimijt
- aktan barggat nuppij ja ávdásvásstádusáv válldet juogosdahkamusáj
- oahppat muhtem sáme lávllagij

Máhttelis la árvustallat náv: jus oahppe li arvusmahttám fágajn ja gielajn álles biejeve, de máhtti dá stáhkambáttá liehket «friddjabáttá» gánná sosiálalattjat la ájnna sabbo giellaoahppamis. Valla huoman oajvvadip stáhkusijt ja dájmajt ma máhtti oahppijt arvusmahttet giellalattjat.

Subtsas *Bárråmbáddå vákken* la ádåsis tjáledum ienjils subttas- sis *The little red Hen*. Dát hiehpá buoragit oahppijda gasskadá- sen, nuorajdåsen jali juogos duot dát álldaris gá galggi dramati- serit ja hárijjidallat smávskávlå sámegeieloahppijda. Subttasav gávna [dánna](#).

Mij lip aj dahkam **álggobingo** mij máhttá akta dajs dájmajs liehket. Buoremusát hiehpá dav adnet læjrrasaje lahka. Bingen galggá gávnnat ienemus oasev substantijvajs brehtan. Oahppe máhtti aj vuosedit ja subtsastit majt li gávnnam, jali subtsastit gánná gávnnin duov dáv substantijvav. Sij gudi juo rijbbi, máhtti sæmmi bále hárijjidallat inesijvav. Mij lip gáhttum álggobingov *Álggoscåvllå vákken*, ja dav gávna [dánna](#).

Tjáleda bingobrehtajt juo ávdån ja lamineri dajt. Mujte aj white- board tussjajt maj mierkki bingojt brehtajn. Oahppe máhtti barggat bingojn guovtes ja guovtes jali gálmås juohkka juohku- sin. De dárbahtpit avtat bingobrehtav ja avtav tussjav juohkka juohkusij.

Dánna li duodden muhtem dábálasj stáhkusa ja dájma, majt hiebada vaj máhtá adnet giellahárijjidusájn:

Hádja boahdá

Dánna máhttá álkkesláhkáj hiebadit dav oahpes stáhkusav ietjá stáhkusijda:

Riebij boahdá stáhkusin máhtti oahppe buojkulvissan gærddot jali oahppat daj juhtusij namájt majt riebij sihtá bárråt (buojk. *buojda, snjierrá, luoma, njoammel* jnv).

Bivdde boahdá stáhkusin máhttá sæmmiláhkáj hárijjidallat/ oahppat láttij ja juhtusij namájt majt ulmutja máhtti bivddet (buojkulvissan *rievsak, sarvva ja njoammel*).

Biernna oadá

Akta oahppijs galggá liehket biernna, ja ietjá oahppe suv birra tjuodtju gut vellaj ednamin ja oadá. Oahppe lávllu *Biernna oadá*, ja gá álliji lávllot, de biernna tjuodtján ja doahppi avtav oahppev gitta. Sån gev giddi oadtju liehket biernna.

Kima stoagos

Dát la mujtostoagos majna dáhkki bágojt oahppat/gærddot, ja sæmmi báttá hárijjidallat visuálalásj mujtojt.

>>>

Dála l oajvvadus mij hiehpá juohkusij 3-6 oahppij: Bieja muhtem báhkobáŋŋkakártájt jali muhtem fysalásj dingajt, duola degu muorraskuolkáv, giergev, nijbev, bastiv, gáhpáv jnv. tjáhkkihím-vuoládisá nali. Madi ienep kártá jali dinga, dadi gássjelabbo sjaddá. Vuoseda substantijvajt, javla bágojt ja gærdo desik divna máhtti dajt bágojt.

Rája oahppijit viegatjit, madi li viehkamin gádoda avtav kártájs jali avtav dingajs. Gá ruopptot báhti, de galggi javllat dan substantijva sámeziel namáv mij gáhtu. Sån gut vuostak nahká, oadtju iesj válldet avtav dingav nuppe vuorruj. Jus dinga málssu sajev, de sjaddá gássjelabbo. Målso muhtem bágojt/dingajt gá li 3-4 vuoro mannam.

Báhkostafæhtta

Dát la doajmma gånna oahppe oahppi/gærddu bágojt, ja sæm-mi bále mujtov hárrjidalli. Oahppe smáv juohkusijda juogeduvvi, 3-4 oahppe sæhkálakkoj. Dáhkki aj maŋen válldet ávdđáskávllá-mánájt jus li fáron.

Olmáivákke skávlán oadtju 4. klássaga ávdásvástádusáv áhpádit ávdđáskávllá oahppijit, 1. 2. ja 3. klássav muhtem mierredum bágojt. Bágo majt galggi oahppat máhtti buojkulvissan liehket slihturij namá, látte, muorje jali bágo gávováhkolistas girjen. 4. klássaga vierttiji dáv skávlán gárvedit.

Oahppe gudi li oadtjum liehket «áhpáiddjen» tjuottjadi duobbelij juohkusijs gudi tjuodtju rájddon. Sij máhtti adnet «jukselappe» vaj bágojt mujtti. Juohkka juogos manná avta oahppe lusi 4. klássas guhti sidjij galggá oahppat avtav bágov sámezielaj. Gá sijá mielas máhtti bágov, manni áhpáiddje lusi gut máhtta sámezielav, ja javlli bágov sámezielaj (ja mij la dárogiellaj). Dan maŋnela tjuottjadi rájdo maŋnelij, ja válljiji ádá oahppev avtajn ádá bágujn gá la vas sijá vuorro. Dánna l ájnas jus li nágin állessjattuk gudi gæhttji juohkusij badjel vaj i duojkke sjatta, ja doarjjan dajda nuorra «áhpáiddijjida».

Land art/Dájdda luondon

Oahppe galggi dájddagijt dahkat ábnnasijis majt luondon gávnni. Sij máhtti buojkulvissan gáváv jali skulptuvrav dahkat. Máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Gáváv jali skulptuvrra majt dahki galggá tjanáduvvat álggokávlá tiebmáj. Gá li gærggam de máhtta juohkka oahppe/juogos giehttot dájda nuppijda majt li dahkam. Sij sámásti nav álov majt máhtti madi subtsasti.

Internehtan máhttebihtit gávnnat moadda arvusmahttem bieles ja buorre buojkulvisájt ednam dájddaj. Buorre l vuosedit oahppijda muhtem buojkulvisájt ávdđál ávdđáskávllá álggá, vaj oadtju inspirasjávnnáv ietjasa dájdda bargojda.

>>>

Luonndo I hábbmim ietjas dájdav, danjásvájmmo.
Gávvá: Toril B. Lyngstad

Tsabmamstoagos

Oahppe tjuodtju biráldahkan. Áhpádidje válldá fáron báhko-oahppamkártájt jali gávvájt juhtusijs ja/jali láttijs ma li dagádum, judos- ja láddeplánsija vuodon. Oahppe ráhtti kártáv jali gávvá. Jus gávvá I buojkulvis *skunjogis*, de galggá oahppe tsamádit: *Mán lav skunjok* lagámuš oahppáj oalgesbielen, ja nubbe vas tsamát dáv vijdábut oahppáj ietjas oalgesbielen. Náv joarkká desik maŋemus oahppe I oadtjum gullat gárgadisáv, ja dav de tjavgga javllá. Sjattaj gus dat sæmmi gárgadis majna álgijda?

Jus li moadda oahppe juohkusin, máhtta juohkusav juohket vaj sjaddá hiebalgis láhko oahppijs juohkka biráldagán. Dánna hárrjiddallá gulldalit, dádjadit ja ávddánbuktet álkkes diedádusájt.

Duodden stáhkusijda/dájmajda ma li tjielggidum badjelin, gávnnuji aj ietjá «dábálasj» stáhkusa ma gielladájmajda hiepi, duola degu: Mime-stáhkusa, Tante Knute (*Muohtá/Siessá/Goasske/Ibme-tjuolmma*), Stiv heks ja *Ruoppsis tjuovgga* (Rødt lys).

Gávnnuji aj næhttabiele stáhkusij ja dájmaj ma álggoskávlláj hiepi. Dála li nágin buojkulvisá:

<https://friluftsliviskolen.no/aarshjulet/>
<https://undervisningstips.com/category/uteskole/>
<https://www.spireserien.no/uteskole>

Juska dájma ma dánna tjielggiduvvi li dárogiellaj, de dáhki aj sámegiellav duodden. Næhttabielen <https://www.spireserien.no/utegym> la buojkulvissan tjáppa gávvá guovtet næjtsos gudi gahppaba báttav sæmmi bále gá hárrjiddallaba allafrekventatijvva (høyfrekvente) bágojt. Dáv aj dáhki sámegiellaj.

DÁJMA/TIEBMÁ

Sáme bájkkenamá

Luonndonammadusá ja sámé bájkkenamá li ájggeguovddelisá divna gálmá **fágajgasskasaj tiebmáj**. Jus lihpit ságastallam dán birra dahkamusájn 11 ja 12, de hiehpá gærddot madi lihpit álggon. Jus ehpit la ájn dahkamusáj állim, de huoman máhttebihtit fágajgasskasaj tiemájt vuodon gá ságastallabihtit (gehtja oajvva-dusájt dahkamusájn 11 ja 12).

Sáme bájkkenamájn gávnnuji állo diedo luondo ja kulturhistávrás. Válde oahppijt manen ja vádtsit læjrrasaje lahkusin jus gávnnuji sámé bájkkenamá buoldajn, *dievájn, njárgajn, várijn ja jágájn* dajn lahkusijn.

Jus gávnnuji subttasa ma gulluji duon dán bájkkenammaj, de máhttebihtit dajt oahppijda subtsastit. Buorre l jus oahppe bessi imájdallat gáktu ja manen sámé bájkkenamá li oadtjum jur dav namáv.

Muhtem oahppijda ihkap la juo muddo kártav oahppat. Máhtti buojkulvissan oahppat nuortta l agev bajás kártan. Ihkap muhtema máhtti láhkát bájkkenamájt ja gávnnat kártan sajijt ma li lahkusin? Ihkap muhtema máhtti láhkát kártav ja gávnnat gánná li miehtse, váre, jalga, vákke ja jágá?

ÁVDDÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Válde fáron kártav dat bájkkes gási galggabihtit. Kártan vierttiji sámé bájkkenamá. Jus ij gávnnu kártta sámé bájkkenamá, de máhttebihtit ietja sárggot álkkes kártav. Guoradalá jus gávnnuji subttasa ma bájkkenamájda gulluji.

DÁJMA/TIEBMÁ

Muorje

Jus álggoskávlá l tjavtjajt, de la luondulasj muorjijt. Ihkap muorje gávnnuji læjrrasaje jali skávlá lahka? Muorje li lahkusis (kortreist) ja lasje ja njálge li, ja duodden la álggon váttstajit buorre rubmahij. Dánna lip vat **fágajgasskasaj tiemáj** baktu.

Makkár muorjeslája gávnnuji danna gánná lihpit? Gehtjadallit duov dáv dagñasav ja muorjijt, ja buohtastahttit vaj oahppi sieradusáv ja jus li muodugattja. Dibde oahppijt adnet plánsajit viehkken mierredittjat muorjij ja sjattoj tjerdajt. Gærdo namájt sámegiellaj moaddi vaj oahppi dajt.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem mierredum bájkkenamájt
- oahppat muhtem luonndonammadusájt (buojk: *vágge, jáhká, miehtse, giedde, gárttje jnv.*)
- oahpásmuvvat kárttaj
- diehtet sámé bájkkenamá li kulturmuojto ja ságastit majt da merkahi (*demokratijja ja guojmmeviesátvuohhta ja guoddelis ávddánibme*)
- diehtet gáktu luonndonammadusá ja bájkkenamá máhtti viehkedit vaj diehti gánná li luondon (*álmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme*)

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágov *muorjje*
- oahppat muorjij namájt
- dábddát muorjjetjerdajt
- gærddot bájnojt
- ságastit luonndressursajs ja biebmoms lahkusis/kortreist mat (*guoddelis ávddánibme*)
- vádtset muorjijmin (*álmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme*)
- oassálasstet álkkes biebmajt málestit bájkálasj biebbmóábnnasij

Tjáhppismuorjijn li állo antioksidánta, valla binná C-vitamijnajs. Sjaddo gievrrot varravárijt, ja álmukdálkudimen li sjattov adnám sláhtjusa ja vádnadávda vuosstij. Ja jus la muohta tjálmeduhtám.
Gálddo: <https://www.rolv.no> Gávová: Edel Monsen.

Májsstit dajt muorjjeslájajt majt gávnnabihtit. Majt májssti? Vájku makkár muorjijt gávnnabihtit, de sjaddi oahppe vásstedit moatteláhkáj, suvrrása (jånå), hálmuga (jieggejånå, gahpermuorje, sare) ja hálvva bihtjasa (tjáhppismuorje).

Tjáhppismuorjijs dáhkki sáfftit, valla ájgev válldá, ja hiehpá buoremusát gá lip ruopptot skávlån. Gávnnuji moadda vuoge gáktu sáffti, ja dánna oajvadásáv gávna: <http://naturengaver.blogspot.no/2015/09/krkebrsaft-rasaft>.

ÁVDDÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Válldit mañen muorjjeskielojt ja ihkap muorjetjuokkánav. Válldit mañen muorjeplánsjav jus la dárbbbo. Mij válldep agev muorje ja sjaddoplánsjajt mañen. Mij laminerip dajt A5-stuorruhákan, ja tjadnap dajt aktij stripsaj jali carabinruokkij.

Plastpuvsaj sisi aj máhtta tjoagget jånåjt ja tjáhppismuorjijt. Jus sihtabihtit sylltit gá boahtebihtit ruopptot læjrrasadjáj, de la buorre aj válldet mañen sáhkårijt ja lihtátjijt láhkij.

Gá lihpit vádtsemin, de máhttebihtit muorjijt tjoagget. Oahppe máhtti sylltit stádtjogáhkoida, stállogabáv fierrot, jali hávvarráktsaj jus galggabihtit rávtsav iehkedisbiebbmuj.

DÁJMA/TIEBMÁ

Sjatto, giedjega ja muora

Sjatto l tiebmá mij álggoskávlán buoragit hiehpá, ja duodden la ájnas mij gullu fágajgasskasasj tiemájda ja guovdásj árvoжда fáhkaj sámegiella nubbengiellan (gehtja aj 7. kapihttalav áhpádiddjijbagádusá dábálasj oasen).

Barggit ruktoguoradallamijn (ruteanalyse), jali vádtsit læjrrasaje lahkusin ja áhtsit sjattojt majt máhttebihtit ruopptot skávláj válldet. Adnit sjaddoplánsjav ja floráv vaj máhttebihtit sjattojt tjerdajt mierredit. Áhpádiddje máhtta oahppijda vaddet diedojt muhtem sjattojs. Lágá ja subtsasta sámegiellaj ja dárogiellaj. Ihkap li oahppe válljim muhtem sjattojt majt li adnám álmuk-dáلكudimen?

Gávnabihtit sjattojda namájt sámegiellaj ja dárogiellaj? Vállji 5-6 sjatto majt manen válldebihtit. Buorre l sjattojt dæbttjot vaj gájkki ávddál gá biedjabihtit kontaktpahppárij.

Oahppe máhtti aj gæhttalit gávnnat makkár muorratjerda gávnnuji læjrrasaje lahkusin. Plánsjav ja florájn máhtti viehkken mierredit muorratjerdajt. Sij máhtti gávvit muorajt jali tjoagget lastajt majt máhtti buktet skávláj.

Mannebarggon skávlán máhttebihtit dahkat sierra plánsjav/vuosádusáv gáváj, sjattoj ma li dæbtjodum jali lastajt muorajs. Ihkap nágin sihtá dájdav dahkat?

ÁVDDÁBARGGO/ÁHPADIMNÆVO

Válde fáron kladdegirjev gási máhttebihtit sjattojt dæbttjot, ja garrasap árkajt A5- jali A6-stuorrudagájn, skárjav ja kontaktpahppárav.

Válde fáron duov dáv sjaddoplánsjav ja ihkap aj floráv.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat sjattoj ja muoraj namájt vákken
- ságastallat slájaj moattevuodas ja luonndressursajs (*guoddelis ávddánibme*)

Forglemmegei la akta dajs miehtse tjáppemus giedjegijs.
Gávva: Toril B. Lyngstad

DÅJMA/TIEBMÁ

Giesseåroj

Olmmaivákkega li agev ávkástallam luonndoluohkos (naturresurs) bajep Čáhputin (Svartskogen). Olmmaivákkega li adnám guovlov giesseårruhin, barggam li guohtom- ja sládjoednamin, ja muorrim. Ávddep ájgijit lidjin ájn moadda tjuohte gájtsa, valla dálla l dássju nágin gussa giesijit.

Madi lidjin ájn slihtura giesseårruhin, de mijá læjrraskávlán lij ájnas guossidit dav. Dánna lij kulturhistávrrá praktihkalattjat. Oahppe oadtjun biebmadi ja báhtjet, ja lahkavuodav slihturijda. Sæmme bále oahppin luonndoressursaj birra ja manen giesijit ulmutja ávdđála jáhtin giesseårruhijda. Ávdás oahppe vuolggin ruopptot læjrrasadjáj, de agev oadtjun manen mielkev massta vuojav, gahpagárev, gumbáv ja káffavuostáv oadtjun.

Juska uddni ij la viesso giesseåroj, de la dat huoman tiebmá danen gå gullu kulturhistávrráj ja bájkálasj árbbedábijda. Guossidip giesseårruhav ja vuojnnepe dajt guoros dábijt ja kulturduobddá-gijit ma li ietjájduvvam. Dát la buorre, valla sæmme báttá aj gávkas buojkulvis gåktu ulmusj, birás ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev. Mij vilá vuossjap gumbáv ja vuostip gå lip álggokávlán, valla ij varás vuorgas gájtsamielkes degu ávdđála.

Jus ælla giesseårruha lahkusin, de máhttebihtit farra guossidit oabme jali ádásap båndorsijdav. Vájku gák, de oahppe vuojnnepe álov ja oadtju átsádallamijit ma báhti ávkken duon dán láhkáj manjela, ja máhttebihtit sámebágojt buktet dajda majt vuojnnebihtit ja barggabihitit. Dálusj båndorsijdan máhtti oahppe gehtjadallat tsiekkadusájt ja barggovædtsagijit, ja dálásj båndorsijdan máhtti oahppat udnásj båndorbargos. Ihkap oadtju viehkedit slihturijit biebbmat? Ihkap oadtjobihtit varás mielkev gumbáv? Jus ehpit, de dáhkki gumbáv vuossjap mielkes majt oastá oassásin.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat vehi giesseårruha bargos
- oahppat gåktu gumbáv vuossjap
- ságastallat kulturhistávrrás ja gåktu ulmusj, birás ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Majt dárbahip gå galggap gumbáv vuossjap?*
- *Mij dárbahip ...*
- *Majt dán vuossjap?*
- *Mán vuossjap gumbáv?*
- *Le gus májstám gumbáv?*
- *Lijkku gå gumbáv?*
- *Lijkkuv/iv lijkku*
- *Viehkedaste muv*
- *Gut vissjá muorajt viedtjat?*

Gumbáv vuossjat

Gumbáv máhtá vuossjat dálán læjrrasajen jali primusin, jali vuossjat skávlán maŋnebargon. Gáktu gumbáv vuossja gávna dánna. Gumbáv vuossjat la guhkes barggo. Válldá 4-7 tijma, ja bohtá vuossjamlihtes, temperatuvras ja man állo I. Jus galggabihtit vuossjat gumbáv oahppij siegen, de la buorre juo álget idedisbiejve, ja ájnas la aj ietjá dájmajt gárvedit sæmmi ájggáj. Vierttiji dájma ma li dannák gánná gumbáv vuossji, buojkulvis álggobingo jali muorjjit læjrrasaje lahkusin, ja dan maŋjela gáhkkit dálá nanna.

Mijá lunna oassálassti divna oahppe álgon gá gumbáv vuossja-goahtep, gá mielkev biedjat duodatjit. Madi lieggan, de tjielggip vijdábut gáktu barggap. Dan láhkáj oadtju divna diehtet makkár ábnnasijt dárba gá galga gumbáv vuossjat, gáktu barga ja man mælggadav hæhttu vuossjat. Mij subtsastip dárogiellaj ja sámegiellaj, ja buktep álkkes gatjálvisájt majt oahppe vierttiji vásstedit. Lágá oajvvadusájt gatjálvisájda ruvton ávdep bielen.

Oahppij mielas la miellagiddis vuojnnet mij dáhpáduvvá gá kulturmielkev laset ja mielkke smarri vaj oadtjop vuostáv ja missov. Gá dát prosæssa I gærggam, de gummbá galggá vuossjaduvvat mælggadav, ja de máhtti oahppe ietjá dájmajt álget. Akta állesjattugis válldá ávdásvástádusáv gumbás, valla oahppe máhtti vuorrolakkoj «báddit» aktivitehtas gá galggi fierrot gumbáv. Oahppe gudi ienemusát berusti báhti duolla dálla fierotjit. Moaddásijda I suohtas gæhttjat mij la dáhpáduvvam rujta sinna ávdep bálátjis gá lidjin «fierromvácta».

Gá gummbá I gárves, de viertti biedjat smáv lihtátjij sisi. Galmmeda ávdás bárggála kanelajt ja ávdás láhkijt bárho nali. *Gumbáv* viertti biedjat galmmasij. Guossoda varás gumbájn suvllen váffalijda, varás gáhkkuj jali sjiivo nali.

Oahppe vuossji gumbáv álggokávlán vákken. Gávva: Edel Monsen